

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIÁLNÍ PATOLOGIE A SOCIOLOGIE

**RECIDIVA OSOB PROPUŠTĚNÝCH Z VÝKONU
TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Mgr. et Mgr. Tereza Raszková

Vypracovala:

Pavλίna Kaplanová

HRADEC KRÁLOVÉ

2015

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Pedagogická fakulta

Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Pavčina Kaplanová**
Osobní číslo: **P12678**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální patologie a prevence**
Název tématu: **Recidiva osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody**
Zadávající katedra: **Katedra sociální patologie a sociologie**

Zásady pro vypracování:

Bakalářská práce se věnuje problematice recidivy osob propuštěných z výkonu trestu. Teoretická část vymezuje základní i související pojmy daného tématu, jako je výkon trestu odnětí svobody, kriminalita a recidiva. Práce se zabývá příčinami recidivního chování a postpenitenciární péčí osob propuštěných z výkonu trestu. V neposlední řadě uvádí danou problematiku z hlediska statistických údajů. Empirická část práce je zaměřena na analýzu dokumentů a využití poznatků z kvalitativního výzkumu.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování bakalářské práce:
Seznam odborné literatury:

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. et Mgr. Tereza Raszková**
Katedra sociální patologie a sociologie
Oponent bakalářské práce: **PhDr. Erich Stündl**
Datum zadání bakalářské práce: **14.2.2014**
Termín odevzdání bakalářské práce: **14.2.2016**

L.S.

doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.
Děkan

PhDr. Václav Bělík, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu literatury, který je v práci uveden.

V Hradci Králové dne 23.4.2015

Děkuji Mgr. et Mgr. Tereze Raszkové za odborné vedení, obětavou pomoc a cenné rady při zpracování bakalářské práce. Dík patří také všem dotazovaným za spolupráci při výzkumném šetření.

ANOTACE

KAPLANOVÁ, Pavlína. *Recidiva osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2015. 73 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se věnuje problematice recidivy osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Teoretická část se v úvodu zabývá kriminalitou, jaké jsou příčiny jejího vzniku, dále prevencí kriminality, výkonem trestu odnětí svobody, jeho důsledky a s tím spojené negativní jevy ve vězení, popisuje osobnost pachatele a její typy. Následně se zaměřuje na samotné téma recidivy, na možné faktory ovlivňující recidivní chování a na její prevenci, na studium recidivy z pohledu analýzy kriminální kariéry. V závěrečné etapě teoretické části sleduje úlohu penitenciární a postpenitenciární péče v procesu resocializace a reintegrace. Dále tato část vymezuje základní i související pojmy k danému tématu a představuje problematiku z pohledu statistických údajů. Praktická část práce zkoumá téma z pohledu samotných recidivistů. Pomocí polostandardizovaného interview pátrá po původu vzniku kriminálního chování a příčinách následné recidivy.

Klíčová slova: Kriminální recidiva, Rizikové faktory, Pachatel, Penitenciární a postpenitenciární péče, Resocializace, Sociální reintegrace

ANNOTATION

KAPLANOVÁ, Pavlína. *Recidivism by persons released from prison*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2015. 73 pp. Bachelor Degree Thesis.

Bachelor thesis deals with the problem of recidivism by persons released from prison. The theoretical part of the introduction deals with crime, its sources and causes, as well as crime prevention, imprisonment, its consequences and related negative phenomena in prison, describes the personality of the offender and their types. Then focuses on the theme of recidivism, the possible factors influencing recidivist's behavior and its prevention, studies on recidivism analysis from the perspective of a criminal career. In the final stage of the theoretical part traces the role of penitentiary and postpenitentiary care in the process of resocialization and reintegration. This section also defines the basic concepts and related terms and presents problems in terms of statistics. The practical part examines the topic from the perspective of recidivists. Use structured interviews investigates the origin and formation of criminal behavior and the causes of subsequent relapse.

Keywords: Criminal Recidivism, Risk Factors, Offender, Penitentiary and Postpenitentiary Care, Resocialization, Social Reintegration

Obsah

ÚVOD	1
1. KRIMINALITA	3
1.1 Příčiny kriminality	3
1.1.1 Biologické faktory	5
1.1.2 Psychické faktory	5
1.1.3 Sociální faktory	5
1.2 Teorie vysvětlující příčiny kriminálního chování	6
1.3 Jak se počítá kriminalita	7
1.4 Prevence kriminality	8
2. VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	12
2.1 Negativní jevy ve vězení	14
3. OSOBNOST PACHATELE	17
3.1 Základní typy osobnosti pachatele	18
3.1.1 Socializovaný typ	19
3.1.2 Neurotický typ	19
3.1.3 Psychopatický typ (nesocializovaný, defektně socializovaný)	20
3.1.4 Mentálně nedostačivý typ (mentálně insuficientní)	20
3.1.5 Psychotický typ (s masivní psychickou poruchou)	21
3.1.6 Deviantně socializovaný typ	21
3.2 Vzdělání pachatelů	21
4. RECIDIVA	23
4.1 Dělení recidivy	23
4.2 Studium kriminální recidivy analýzou kriminální kariéry	24
4.3 Příčiny vzniku kriminální recidivy	24
4.4 Prevence recidivy	26
4.5 Statistika recidivy	27
5. PENITENCIÁRNÍ A POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE	29
5.1 Penitenciární péče a její úloha resocializace	29
5.2 Problematika reintegrace osob propuštěných z VTOS	35

5.3 Postpenitenciární péče a její úloha v prevenci recidivy	37
5.3.1 Sociální kurátor	39
5.3.2 Probační a mediační služba	40
5.3.3 Následní sociální péče charitativního typu	41
6. VÝZKUMNÁ ČÁST	43
6.1 Cíl výzkumného šetření a výzkumné otázky	43
6.2 Metoda sběru dat	44
6.3 Výzkumný soubor	45
6.4 Analýza dat	48
6.5 Vyhodnocení a interpretace dat	57
ZÁVĚR	61
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	63
Příloha	69

ÚVOD

Téma recidivy osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody mě zaujalo hned z několika důvodů. Z mého pohledu tato oblast nestojí v popředí zájmu a popularity veřejnosti, ale je spíše odsouvaná na okraj jako téma neutěšené. Mnoho laické veřejnosti se domnívá, že „*si za to odsouzení mohou sami a se stejně nenapraví, proto není důvod jim jakkoliv pomáhat*“. Ale kriminalita, její pachatelé a recidiva ovlivňují náš každodenní život. Slyšíme o ní v televizi, čteme o ní v tisku a knihách, pachatele, odsouzené či jejich rodiny potkáváme v ulicích, vězeňství ovlivňuje naši ekonomiku. Podle Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, který se u nás recidivou a recidivisty také zabývá, se podmínky pro penologický výzkum stále zhoršují, a to nejen odchodem zkušených kriminologů a penologů do penze. Penitenciární a postpenitenciární péče stále nefunguje tak, aby se návratnost do výkonu trestu minimalizovala nebo alespoň snižovala. Z tisku se soustavně dovídáme, že recidiva neklesá, a že dva roky po amnestii bývalého prezidenta republiky Václava Klause je čtvrtina vězňů propuštěných při amnestii je zpátky ve vězení.

S pachateli a recidivou se setkávám také při výkonu svého zaměstnání s tím rozdílem, že pachatelé, se kterými přijdu do styku, se dopouštějí menších prohřešků a přestupků. A stále mě překvapuje, že někteří jedinci páchají přestupky, ačkoliv už za ně byli jednou i vícekrát potrestáni. Snad je k tomu vede hloupost a nevědomost, lhostejnost, nepoučitelnost nebo to zkouší stále znova a znova s cílem udělat to tentokrát lépe, tak, aby se na to nepřišlo.

Cílem bakalářské práce je uvedení do problematiky páchání kriminality, vznik kriminální kariéry, recidivního chování a zmapování jejich příčin, poskytuje pohled na činnost penitenciární a postpenitenciární péče a jejich vliv na reintegraci a nabízí určité možnosti řešení. V souladu s obsahem mohou být poznatky bakalářské práce využity k další práci v této oblasti a může poskytnout zajímavý vhled do dané problematiky pro širší veřejnost.

Práce se dělí na část teoretickou a část empirickou. Na úvod se zabývá pojmy kriminalita, výkon trestu odnětí svobody, negativní jevy ve vězení a osobností pachatele. Následně je věnována samotnému tématu recidivy, penitenciární a postpenitenciární péči. Podklady pro bakalářskou práci jsem čerpala z odborných publikací a statí od autorů

věnujících se dané problematice, jako jsou Čírtková, Marešová, Vágnerová, Netík a Netíková, Mařádek, Sochůrek a mnoho dalších, z výroční zprávy Vězeňské služby a statistických údajů Policie ČR. Praktická část bakalářské práce je zpracována metodou interview. Osobitý pohled na reintegraci a recidivu ze strany samotných odsouzených bude nejvíce autentický.

1. KRIMINALITA

Po celou dobu existence lidstva se ve společnosti někteří jedinci projevují takovým chováním a jednáním, které je pro ostatní nežádoucí a nepřipustné. Toto jednání vymezili trestním zákoníkem a zločiny nazvaly kriminalitou (od lat. slova crimen = zločin). Co považuje společnost za zločin je dáno kulturou a historickou dobou. Co dříve bylo považováno za trestný čin, dnes být protiprávním jednáním nemusí a naopak. Proto nyní kriminalitu chápeme jako souhrn protiprávního jednání, jehož jednotkou je přestupek nebo trestný čin, který je uveden v zákoně. Také Hartl a Hartlová (2009, s. 278) uvádějí, že *„kriminalita je negativní společensko-historický podmíněný jev tvořený souhrnem jednání, jehož důsledkem je trestná činnost.“*

1.1 Příčiny kriminality

Jestliže jsou mezi námi jedinci, kteří se dopouštějí zločinu, zajímá nás, jaký k tomu mají důvod - příčinu. Touto problematikou se již dávno začali zabývat první odborníci na kriminologii a předpokládali, že naleznou nějaký univerzální faktor, podle kterého by se dalo identifikovat zločince. Byly předloženy různé teorie o vlivu dědičnosti, stavby těla nebo struktury lebky, nízké inteligenci či skladba chromozomů. I dnes se setkáváme s poznatky získanými vědeckými výzkumy, které říkají, že vliv na kriminální chování jedince má nezaměstnanost, alkoholismus nebo týrání v rodině. Ale ani toto nelze považovat za prioritní. Kriminalita se odehrává v nějakém sociálním prostředí, přičemž některé složky vyskytující se ve společenství mají za příčinu vznik kriminálního chování.

Podle Sochůrka (2007, s. 13) *„jednou z příčin zločinnosti je existence lidí, kterým je cesta přesahu existence zatarasena. Kriminalitou řeší existenční problémy nebo se vybiřejí různými formami kriminality, fanatismu či terorismu.“*

„Kriminogenní faktory chápeme jako rizikové činitele, které vyvolávají nebo podporují páchaní trestných činů a společnost se musí proti jejich působení a proti tomu, co zločin způsobuje, bránit.....jejich rozbor by měl odhalit, proč je určitý druh trestné činnosti páchán, proč se pachatelé zaměřují právě na tuto činnost a proč ji páchají určitým způsobem: Analýza kriminogenních faktorů by měla zároveň zajistit, proč jsou oběťmi právě určití lidé za

určitých podmínek. Budeme-li toto – pokud možno co nejpřesněji – vědět, můžeme navrhovat efektivní kriminální politiku“ (Cejp, 2010, s. 19).

Výzkum kriminogenních faktorů je metodologicky složitá záležitost. Jejich odhalení vychází z rozboru podmínek života společnosti. Rozlišujeme individuální a společenské faktory, přičemž ty individuální se projevují v souvislosti s chováním jedince, jeho struktury osobnosti, psychickými a fyzickými vlastnostmi, zatímco společenské působí v rámci společenského systému. Můžeme pozorovat také činitele, které způsobují zapojení dalších, dosud netrestaných osob nebo způsobují vytváření a trvání poptávky po nelegálním zboží a službách (Cejp, 2010).

Při analyzování společenských faktorů je nahlíženo podle jednotlivých oblastí. V oblasti politiky se vyskytují v působení politických stran a politiků, v oblasti vnitřní bezpečnosti, migrační, vízové a azylové politiky. V ekonomickém systému je hlavním faktorem korupce a to, že jsou do něj vnášeny praktiky typické pro zločinecké prostředí, např. pod zástěrkou legálního podnikání se využívají finanční prostředky nabyté zločineckou činností. V oblasti práva mohou být faktorem jakékoliv nedokonalosti v legislativě a soudnictví, velký vliv má úroveň právního vědomí. Oblast státní správy se zaměřuje na profesionalitu pracovníků veřejného sektor a na problémy v resortu spravedlnosti a vnitra a resortu financí. V oblasti samosprávy se sledují změny v sociální struktuře, dodržování principu rovných příležitostí a sociální spravedlnosti, různé diferenciaci, diskriminace, životní úroveň, nezaměstnanost a další sociální problémy, které mají vliv na kriminalitu. Oblast široce pojaté kultury se zabývá životními hodnotami, úrovní mezilidských vztahů, morálkou, působením rodiny, sdělovacími prostředky a vědou. V mezinárodním měřítku je nejvýznamnějším kriminogenním faktorem proces globalizace. Svět bez hranic umožňuje zločineckým strukturám volný pohyb nelegálního zboží, finančních prostředků a zbraní. Kriminalita se představuje ve svých závažných formách terorismu, organizovaného zločinu a tzv. velké korupce. (Cejp, 2010).

Fischer a Škoda (2009, s. 157-159) vyjmenovali bio-psycho-sociální faktory, které působí ve vzájemné interakci a mají nejvyšší podíl na vzniku kriminálního jednání:

1.1.1 Biologické faktory

Prvním z biologických faktorů je pohlaví. Muži se kriminálního jednání dopouštějí mnohem častěji než ženy (viz tab. č. 1), protože mužský pohlavní hormon testosteron prokazatelně zvyšuje agresivitu. Dalším činitelem je věk. Značnou část vězeňské populace tvoří mladí muži do 26 let a nejvíce recidivistů tvoří osoby do 30 let. Do biologické skupiny řadíme také vrozené dispozice k určitým způsobům chování. Jsou to jedinci s vyšší mírou impulzivitu a nižší frustrační tolerancí. Tyto dispozice jsou dány geneticky nebo mohou vzniknout v průběhu vývoje v prenatálním a perinatálním období. V anamnézách delikventních osob nalezneme především poruchu chování (MMD) a syndrom hyperaktivity (ADHD).

Tab. č. 1 - Porovnání stavu odsouzených české a cizí státní příslušnosti dle pohlaví v ČR (údaje k 31. 12. 2013)

odsouzení	Česká republika	cizí státní příslušnost	Celkem
Muži	12 612	879	13 491
Ženy	753	57	810
Celkem	13 365	936	14 301

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky za rok 2013

1.1.2 Psychické faktory

V tomto případě se zabýváme úrovní mentálních schopností, které považujeme za vrozené. Osoby s nižšími rozumovými schopnostmi se častěji dopouštějí kriminálního jednání, protože nedokážou posoudit danou situaci a zvážit důsledky vlastního jednání. Ve vězeňské populaci se vyskytuje vyšší počet osob, které trpí poruchou osobnosti (dříve psychopatií).

1.1.3 Sociální faktory

Významným sociálním faktorem, ve kterém si jedinec utváří vzorce chování je rodina. V anamnézách delikventních jedinců se vyskytuje dysfunkce nebo afunkce rodiny, neúplnost rodiny, syndrom CAN a v neposlední řadě asociální a antisociální chování rodičů, tj. závislost na alkoholu a drogách, trestná činnost atd.

1.2 Teorie vysvětlující příčiny kriminálního chování

Teorií pokoušejících se vysvětlit příčiny kriminálního chování bylo mnoho a jejich zrod je spjat od 19. stol. s rozvojem přírodních věd, které se touto problematikou zabývaly před příchodem kriminologie. Byly zde teorie zdůrazňující genetické dispozice, vliv učení a nedostatečnou socializaci, teorie sebekontroly.

Vágnerová (2004) například uvádí teorii Walterse a Whita (1989) o odlišném uvažování, tzv. model kognitivního stylu typického pro kriminální recidivisty nebo Cloningerovu trojdimenzionální teorie osobnosti (1987), jejíž základem je předpokládaná dispozice reagovat určitým způsobem.

Kraus (2010, s. 14-28) vymezuje tyto teorie: biologické, sociologické, biosociologické, psychologické a polyetiologické.

Biologické teorie jsou založeny na biologické podstatě člověka a dědičných predispozicích. Představitelé pracovali s poznatky ze svých výzkumů založených na pozorování, měření a vážení lidských těl a porovnávání jejich fyzických znaků a odlišností. Významným představitelem této teorie byl italský vězeňský lékař Cesare Lombroso, který přišel s hypotézou rodilého zločince.

Sociologické přístupy kladou důraz na vliv společnosti. Kriminálně jednající osoba je produktem dané společnosti a jejího sociálního (patologického) prostředí. Velký vliv má nízký socioekonomický status jedince a přijetí nevhodných norem a vzorců chování. Spadá sem i teorie etiketizační, tzv. labelling, kdy jedinec přijímá roli - „nálepku“ od svého okolí a stává se deviantním stigmatizací.

Biosociologické teorie předpokládají, že vznik deviantního a kriminálního chování je spojením individuálních biologických faktorů a vlivu vnějšího prostředí. Enrico Ferri, italský kriminalista a politik, přední osobnost biosociologické teorie, pohlížel na zločin nikoliv jako na izolovaný čin, ale jako na výsledek působení fyzického a sociálního prostředí. Jedinec je tedy předurčen k páchání trestné činnosti jedním nebo více podněty (tzv. kriminální situace).

Osobnost pachatele a struktura jeho psychiky je předmětem další teorie. **Psychologické přístupy** vycházejí z psychiatrické nebo psychoanalytické a behavioristické tradice. Jednou z nevlivnějších teorií psychologických přístupů se stala psychoanalýza Zigmunda Freuda. Jako první uplatnil tento model A. Aichorn, který *„poukazoval na význam procesu socializace, neboť teprve jejím vlivem se původně z pudové bytosti, kterou je každý z nás v brzkém věku a pro niž je příznačná neschopnost krotit vlastní touhy a přání, stává jedinec, respektující pravidla a normy společnosti“* (Tomášek, 2010, s. 135). Z pohledu psychologické teorie je tedy deviantní chování propojeno se sociálním učením a deviace je nemoc, kterou je potřeba léčit.

Polyetiologické teorie jsou nyní nejvíce uplatňovány, protože jejich přístup je multifaktoriální, to znamená, že vznik deviantního a kriminálního chování podmiňuje více faktorů bio-psycho-sociální povahy.

Z uvedeného přehledu přístupů, teorií a faktorů vyplývá, že na příčiny vzniku kriminálního chování nepůsobí každý činitel zvlášť, ale vždy se jedná o kombinaci více faktorů, které jsou ve vzájemné interakci. Každé deviantní či kriminální jednání nelze přesně zařadit, protože zde působí i další činitelé, které ovlivňují příčiny kriminality, a tak se tato problematika stává neuchopitelnou.

1.3 Jak se počítá kriminalita

Delikty, o nichž nás informují statistiky, považujeme za kriminalitu zjevnou. Znamená to, že se o nich policie dozvěděla a zaevidovala je. Může se ovšem stát, že trestný čin zůstane z nějakého důvodu utajen, takové kriminalitě říkáme latentní. Pokud chceme ze statistiky číst přesné údaje a ne jen hrubé odhady, musíme je vypočítat za pomoci spolehlivých kritérií. Z policejních statistik známe přesná čísla trestných činů. Musíme však myslet na demografické vlivy a rozsah kriminality přepočítat na počet obyvatel žijících ve sledovaném období na určitém území.

K tomu nám pomůže vzorec, jehož výsledkem je tzv. index kriminality, nejčastěji v poměru ku 100 000 obyvatel:

$$\text{Index kriminality} = \frac{\text{Počet trestných činů}}{\text{Počet obyvatel na daném území}} \times 100\,000$$

To znamená, že pokud celková kriminalita za rok 2014 podle statistických údajů Policie ČR (viz tab. č. 6) čítá 160 zjištěných vražd a Česká republika má podle nejnovějších údajů Českého statistického úřadu 10 538 275 obyvatel, potom index kriminality v České republice je 1,52. Z toho vyplývá, že se v loňském roce stali obětí vraždy necelé dvě osoby na 100 000 obyvatel.

1.4 Prevence kriminality

Prevenčí kriminality rozumíme souhrn nejrůznějších aktivit, které směřují k odstranění, oslabení nebo neutralizaci kriminogenních faktorů s cílem zastavit rostoucí kriminalitu nebo ji alespoň minimalizovat. Preventivní aktivity jsou zaměřeny na příležitosti a podněty k páčání trestných činů, na snižování motivů nebo přímo na potencionální pachatele a oběti trestných činů a to formou působení a vytváření zábran (Novotný, Zapletal a kol., 2008).

„Obdobně jako v medicíně, i u zločinu platí, že lepší než jakákoli následná „léčba“ je zavčas mu předejít. Nejmenší škodu způsobí společnosti a jejím jednotlivým členům ty trestné činy, které se nikdy nestanou. Problém spočívá pouze v nalezení vhodných způsobů, jak něčeho takového dosáhnout“ (Tomášek, 2010, s. 183).

Prevenčí dělíme na sociální, situační a viktimologickou, nebo podle toho, na jakou skupinu osob působíme na prevenčí primární, sekundární a terciární. Nezahrnujeme sem prevenčí represí.

Centrem zájmu **sociální prevence** je pachatel zasazen do společenského prostředí a jeho sklony k trestné činnosti.

Tomášek (2010) říká, že cílem většiny intervencí je ovlivnit vývoj jedince tak, aby byly oslabeny rizikové jevy. Z důvodu efektivity takového počínání je proto vhodné zaměřit prevenčí na děti, u kterých se osobnost teprve utváří.

Novotný, Zapletal a kol. (2008) jmenují sociálně-patologické jevy, na které je sociální prevence zaměřena: jsou to prostituce, alkoholismus a jiné toxikomanie, nezaměstnanost, chudoba, záškoláctví, extremistické skupiny, kasina, bezdomovci, dále na negativní působení médií, vady v politice a v právním řádu a na výchovu a prevenci v rodinách, na školách a v jiných institucích.

Viktimologická prevence je zaměřena na potencionální oběti a to formou osvěty, kde se podávají informace nejen o tom, jak se vyhnout nebezpečným situacím a jak se v nich za určitých okolností chovat, ale rovněž apeluje na občany, aby byli vůči svému životu a zdraví více zodpovědní (Tomášek, 2010).

Situační prevence se zaměřuje na okolnosti, při nichž k trestným činům dochází. Zde bychom mohli použít známé přísloví, že „*příležitost dělá zloděje.*“

Situační prevence je účinná především při pouliční a majetkové kriminalitě, jako je například kradení aut a jízdních kol, krádeže vloupáním, vandalismus, proto se mezi opatření situační prevence řadí mimo jiné hlídkové a pořádkové služby policie (Novotný, Zapletal a kol., 2008).

Aktivita **primární prevence** jsou aplikovány plošně, tedy působí na veškeré obyvatelstvo bez ohledu na kriminální ohrožení nebo rizikovitost. Jedná se o nepřímou formu prevence, která působí v sociální, hospodářské, kulturní, vzdělanostní, právní aj. politice a jejím cílem je minimalizovat prostor pro kriminalitu a jiné patologické jevy (srov. Novotný, Zapletal a kol., 2008; Tomášek, 2010).

Sekundární prevence je zaměřena přímo na potencionálního pachatele, oběť nebo situaci, které se vyznačují zvýšeným rizikem vzniku patologického nebo kriminálního chování. Do této skupiny patří děti bez náležitého dozoru, záškoláci, alkoholicí a narkomani, bezdomovci, ale i nezaměstnaní mladí dospělí. Do sekundární prevence spadají i terénní pracovníci, kteří se pohybují v prostředí ohrožených dětí a mládeže, tj. ulice, kluby, diskotéky, herny apod. (Novotný, Zapletal a kol., 2008).

Terciární prevence se zajímá o situace, kdy ke spáchání trestného činu již došlo. Cílem terciární prevence je zastavení nebo minimalizování recidivy pachatele nebo oběti,

případně poskytnutí potřebné pomoci. U pachatelů se jedná především o jejich reintegraci (Novotný, Zapletal a kol., 2008).

Okruh subjektů, které se zabývají prevencí kriminality je celá řada. Patří sem Policie České republiky, městská policie, systém justice a soudy, školní instituce, nerepresivní orgány veřejné správy, zájmová sdružení občanů, nestátní neziskové spolky a organizace, církve, ale i podnikatelské subjekty a jednotlivý občané.

Na konci roku 1993 vznikl usnesením č. 617/1993 Republikový výbor pro prevenci kriminality (RVPK) a jako meziresortní, koordinační a metodický orgán byl zřízen při Ministerstvu vnitra. Ve výboru je zastoupeno ministerstvo obrany, práce a sociálních věcí, spravedlnosti, školství, mládeže a tělovýchovy, vnitra a zdravotnictví. Předmětem činnosti je vytváření koncepce preventivní politiky vlády ČR na meziresortní úrovni.

Dne 17. března 2011 přijala Vláda ČR usnesením č. 191 materiál Hodnocení systému péče o ohrožené děti – Národní projekt Systém včasné intervence. Na základě tohoto usnesení je v letech 2011-2015 realizován národní projekt Systém včasné intervence, jako součást procesu transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti. Na realizaci projektu se podílí ministerstva práce a sociálních věcí a vnitra. S ohledem na cílovou skupinu ohrožených a rizikových dětí a jejich rodin je tento projekt zařazen mezi priority Strategie, jako jeden ze specifických projektů, které budou podporovány.

„Systém včasné intervence (SVI) je meziresortní projekt, jehož cílem je prevence rizika kriminálního vývoje dětí a mladistvých nebo jeho pokračování, ochrana dětí před trestnou činností, před týráním, zneužíváním a zanedbáváním a humanizace a debyrokratizace práce s dětským klientem a jeho rodinou“ (Gjuričová, ředitelka SVI).

SVI je stavěn na základech spolupráce subjektů zabývajících se přímou pomocí ohroženým dětem a jejich rodinám, na provázanosti nápravných opatřeních potřebných k resocializaci dítěte a jednotném informačním systému umožňujícím plynulý přenos informací a spisové dokumentace orgánů sociálně-právní ochrany dětí atp.

SVI má dva pilíře. Prvním je Tým pro mládež realizován na úrovni obce s rozšířenou působností. Je složen z orgánů sociálně-právní ochrany dětí a mládeže, obecní policie, Probační a mediační služby ČR, Policie ČR, okresního školního metodika prevence, soudu,

neziskových organizací apod. Tento tým sestavuje jednotnou strategii práce s rizikovými a ohroženými dětmi ve své lokalitě. Druhým pilířem je informační systém SVI sloužící k vedení komplexní evidence a spisové dokumentace rizikové skupiny.

Dalším důležitým institutem, který se zabývá vývojem kriminality, sociálně patologických jevů a trestní politikou v ČR je Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Je teoretickým, analytickým a výzkumným pracovištěm mezioborového zaměření, jehož pracovníci jsou zkušení odborníci. Jejich náplní práce je zkoumání příčin patologických jevů a kriminality a stanovení prognózy jejich vývoje, trestní a bezpečnostní politikou z hlediska represe a prevence a výzkumnou, studijní a analytickou činností. Primární prevencí se zabývá rovněž Ministerstvo školství a mládeže ČR, které zpracovává metodické, koncepční a další materiály související s problematikou specifické primární prevence. Dále vydává metodické doporučení a pokyny v oblasti primární prevence rizikového chování u dětí a mládeže, které jsou určeny především pro školská zařízení.

2. VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Trest je jedním ze základních výchovných prostředků. Účelem trestu odnětí svobody je ochránit společnost a zabránit pachateli v další trestné činnosti, tzv. teorie eliminační, dále výchova pachatele, aby vedl řádný život, tzv. teorie rehabilitační, nebo taky nápravná a teorie odstrašení, která má preventivně působit jak individuálně vůči pachateli, tak i na ostatní členy společnosti.

Výkon trestu odnětí svobody (dále VTOS) je upraven v zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a ve Vyhlášce ministra spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Účelem VTOS podle zákona č. 169/1999 Sb. je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti. Dále stanovuje, že s odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.

VTOS se dotýká také Listiny základních práv a svobod č. 2/1993 Sb., ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., protože s sebou nese i výrazné omezení a zbavení řady práv a svobod. Jedná se především o omezení práva a svobody na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, svobody pobytu a pohybu nebo zachování listovního tajemství a tajemství jiných písemností.

České vězeňství je na úrovni srovnatelné s ostatními vyspělými evropskými zeměmi. Naprostá většina těchto zemí se řídí mezinárodními úmluvami o vězeňství, např. Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s odsouzenými nebo Evropská vězeňská pravidla (EVP).

Základní principy EVP (2006):

- Se všemi osobami zbavenými svobody bude zacházeno tak, aby byla respektována jejich lidská práva.
- Život ve vězení se musí co možná nejvíce přibližovat pozitivním aspektům života na svobodě.
- Výkon trestu bude zajišťován tak, aby umožnil osobám zbaveným svobody jejich opětné začlenění do svobodné společnosti.
- Je nutno podporovat spolupráci s externími sociálními službami a co možná nejvíce i zapojení občanských sdružení do vězeňského života.
- Vězeňští pracovníci vykonávají důležitou veřejnou službu a jejich přijímání, zaškolování i pracovní podmínky jim musí umožnit udržování vysoké úrovně jejich péče o uvězněné osoby.
- Ve všech věznicích musí probíhat pravidelné státní inspekce a nezávislé kontroly.

VTOS se dále samostatně zabývá vědní disciplína zvaná penologie. Penologie je naukou o trestech a trestání, jejich účincích na vězněné, jakož i zacházení s osobností pachatele ve výkonu trestu a jeho reintegrace.

Jiří Rak, předseda spolku Liberty People, řekl v lednovém rozhovoru pro Lidovky.cz, že po dvou letech od amnestie Václava Klause je zaplněnost věznic zpátky na 95 % a podle odhadů se mají naplnit na sto procent již v létě tohoto roku. Dále uvedl: *„Řada z nich, řekl bych až polovina propuštěných, se neměla kam vrátit.....sedm tisíc lidí bylo propuštěno z vězení, aniž by na to byli minimálně připraveni.“*

Celkové stavy vězněných osob v ČR k 28. 2. 2015 je 2 184 obviněných a 16 976 odsouzených, 41 osob je v detenčních ústavech, celkem to činí 19 201 vězněných osob (*Statistické údaje za měsíc únor 2015, Vězeňské služba České republiky, 2015*).

**Tab. č. 2 - Věkové složení odsouzených v ČR
(údaje k 31. 12. 2013)**

věková kategorie	muži	Ženy	Celkem
15 - nedovršených 16 let	1	0	1
16 - nedovršených 17 let	8	0	8
17 - nedovršených 18 let	25	1	26
18 - nedovršených 19 let	35	2	37
19 - nedovršených 20 let	117	9	126
20 - nedovršených 21 let	188	6	194
21 - nedovršených 22 let	281	15	296
22 - nedovršených 25 let	1 103	48	1 151
25 - nedovršených 30 let	2 344	141	2 485
30 - nedovršených 35 let	2 430	136	2 566
35 - nedovršených 40 let	2 354	131	2 485
40 - nedovršených 45 let	1 769	108	1 877
45 - nedovršených 50 let	1 304	98	1 402
50 - nedovršených 55 let	720	56	776
55 - nedovršených 60 let	472	35	507
60 - nedovršených 65 let	233	14	247
65 - nedovršených 70 let	89	9	98
70 - nedovršených 75 let	16	1	17
75 - nedovršených 80 let	2	0	2
nad 80 let	0	0	
Celkem	13 491	810	14 301

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky za rok 2013

2.1 Negativní jevy ve vězení

Na výkon trestu odnětí svobody se pohlíží jako na životní zátěžovou situaci, kdy v průběhu výkonu dochází k projevům negativních jevů ve vězení, které narušují programy zacházení, terapeutické a léčebné programy a reintegraci, a to i přes veškerou snahu personálu o jejich minimalizaci, a často si důsledky těchto jevů odsouzení odnáší po propuštění s sebou do života na svobodě.

„Pod pojmem negativní jevy rozumíme činnosti, které jakýmkoliv způsobem znesnadňují či znemožňují penitenciární působení a naplňování účelu výkonu trestu“ (Raszková a Hoferková, 2014, s. 102).

Mezi tyto jevy řadíme prizonizaci a tzv. „druhý život“ odsouzených. **Prizonizace** je adaptace na vězeňský život a velmi snižuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace jedince do běžné společnosti. V podstatě čím delší je trest, tím se zmenšuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace. Takový jedinec má velkou pravděpodobnost recidivy.

Podle Sochůrka (2007) dlouhodobé věznění začne pachatel po adaptaci chápat spíše jako jiný způsob života, než jako trest. Odsouzený velmi často neprožívá trest negativně, protože jeho nazírání na trest je významně odlišné od pohledu nepachatele.

Prizonizace má dva aspekty – institucionalizace a ideologizace. **Institucionalizace** je *„adaptace na vnitřní organizaci a zjednodušené formy života ve vězeňském zařízení“* (Mařádek, 2005) spojená se ztrátou samostatnosti a iniciativy. **Ideologizace** znamená přejímání hodnot, postojů, norem a pravidel vězeňského prostředí. **Druhý život odsouzených** se odehrává v rámci vězeňské hierarchie a jejich pravidel, to znamená, že každý jedinec zaujímá své místo a plní svoji roli.

„Vězeňské prostředí má svá vlastní pravidla a jsou zde užitečné jiné vzorce chování, než ty, které jsme získali a používáme na svobodě. Ty zde vyhasínají, protože tu nejsou potřebné, někdy jsou dokonce nežádoucí a spoluvězni sankcionované“ (Vágnerová, 2004, s. 820).

Dalším rozšířeným jevem jsou **kolchozy**. Kolchozy tvoří skupinka těch nejsilnějších jedinců (králů, kingů, valdičáků, barákových, apod.), kteří mají peníze a vliv a řídí tamní černý trh. Je to spletitá pavučina neformálních trhů, jejichž prostřednictvím vězni získávají a směňují dovolené a nedovolené věci (např. drogy, mobilní telefony). Tyto osoby využívají deprivace z absence zboží s cílem ovládnout ostatní vězně, kteří z důvodu nedostatku finančních prostředků získávají potřebné věci za jídlo nebo posluhování, často i sexuálně zaměřeným. Na stejném principu funguje i organizování hazardních her (Černíková, 2008).

Výskyt a zneužívání nelegálních drog jako další rozšířený negativní jev souvisí s výše zmiňovaným černým trhem. Ačkoliv chybí přesná čísla, odborníci uvádějí, že vězni, kteří spadají mezi uživatele drog, tvoří velkou část vězeňské populace.

„Věznice uvádějí asi 38,5 % vězňů, kteří jsou evidováni jako abuzéři nebo závislí. Trend je ve sledovaných letech stoupající (v roce 1998 uváděly věznice 22,5 %). Kvalifikovaný odhad skutečného stavu (specialisté věznic) se pohybuje kolem 46 %“ (Černíková, 2008, s. 138).

Náhradní sexuální uspokojení je další negativní jev ve vězeňském prostředí, na který je dobré upozornit, a kterým by se specialisté měli zabývat. Homosexualita ve VTOS má dvě formy: dobrovolnou a násilnou. Hanuš (2005, s. 29) použil mezinárodní výzkum odborného anglického časopisu *Special sexuology* (2002, VI./s. 24-32), kde Česká republika patřila k té menší skupině zemí, kde se ženská a mužská homosexualita vyskytovala ve vězeňských zařízeních prvního stupně pouze v necelých 3 %. Ve druhé nápravné skupině to bylo asi 3,5 % u mužů a 4 % u žen, ovšem nucená homosexualita tato procenta zvyšuje o 5-6 %. Ve třetí nápravné skupině se homosexualita vyskytovala asi 11,5 % u mužů a 14,5 % u žen, přičemž nucená (zde se připojuje i „homosexualita komerční“) se pohybuje podle odborných odhadů výzkumu asi kolem 36 % u mužů a 24 % u žen.

Tyto čísla však nejsou a nemůžou být přesná, protože určitá část nucené homosexuality zůstává latentní. Především muži se svými negativními zkušenostmi málokdy svěří, většinou se stydí a často tím jsou trvale poznamenáni. Do svého občanského života si odnáší traumata trvalého charakteru. Nezřídka se stává, že se oběti homosexuálního znásilnění pokusí o sebevraždu. Jako příklad si můžeme uvést případ 16-ti letého chlapce Rodneyho Hulina, kterého zcela nesmyslně soud odsoudil k osmi letům vězení za žhářství za zapálený kontejner na odpadky, což by se dalo považovat za „klukovinu“, která ho ale stála život. Po 75 dnech ve vězení v cele se oběsil, k čemuž ho dohnalo opakované týrání, bití a znásilňování spoluvězni. Tento smutný příběh vypráví K. Farrington (2009) ve své publikaci *Svět za mřížemi*. Tentýž autor píše (2009, s. 99), že „*průzkum provedený v devadesátých letech v sedmi věznicích amerického středozápadu prokázal, že 21 % odsouzených, bylo donuceno k sexuálním praktikám a jeden z deseti byl znásilněný*“. Černíková (2008) uvádí, že podle různých průzkumů se k homosexuálnímu chování přiznalo 35-38 % vězněné populace.

S dalším problémem, se kterým se můžeme u vězňů setkat, je **sebepoškozování**. Mívá celou řadu příčin od uvolnění tenze, upoutání pozornosti, jako patologický náhradní zdroj chybějící stimulace, někdy bývá poruchou osobnosti, ale může být i pokusem, jak dosáhnou požadovaných úlev (Vágnerová, 2008, s. 820). Raszková a Hoferková (2014) představily hned několik druhů sebepoškozování od pořezání na různých částech těla, především rukou, krku a břicha, polykání cizích těles jako např. lžice, hřebíky, sklo, přes vypití fridexu nebo předávkování drogami, až po úmyslné způsobování hnisavých zánětů nebo popálení.

Podle Sochůrka (2007, s. 16) většinu „*negativních jevů ve vězení způsobují vězni sami, a to zejména recidivisté, pro které je vězení domovem a zavádějí si zde vlastní pravidla. Vůči personálu, který se snaží tyto jevy oslabovat a regulovat, používají různé praktiky chování od vyhrožování násilím až po stěžovatelské kampaně a koruptivní tlaky*“.

3. OSOBNOST PACHATELE

Pokud se máme zabývat kriminalitou, příčinami jejího vzniku a její recidivou, musíme se především snažit důkladně poznat osobnost pachatele. Pojem osobnost pachatele můžeme nalézt hned v několika vědních disciplínách, jako jsou trestní právo hmotné i procesní, kriminologie a kriminalistika, forenzní psychologie, forenzní psychiatrie, penologie a penitenciariстика.

Podle § 22/1 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku pachatelem trestného činu je, kdo svým jednáním naplnil znaky skutkové podstaty trestného činu nebo jeho pokusu či přípravy, je-li trestná.

Osobnost pachatele se prolíná všemi oblastmi forenzní psychologie. V kriminalistické psychologii hovoříme o osobnosti podezřelého a obviněného, v soudní psychologii o osobnosti obžalovaného, v penitenciární psychologii o osobnosti odsouzeného a v postpenitenciární psychologii o osobnosti propuštěného (Čírtková, 2009).

Odborná veřejnost se zabývá zkoumáním, jak se z jedince stane pachatel trestných činů, čím se odlišuje od ostatní veřejnosti, tedy od „nepachatelů“, a co je nutí k tomu, aby svůj čin opakovali. Čírtková (2009, s. 61-62) říká, „že zkoumání osobnosti pachatele slouží i k rozlišení typů pachatelů, což usnadňuje diferencovaný přístup k pachateli např. při výslechu, při korektivních opatřeních v rámci výkonu trestu apod.“

Podle Suchého (1991, s. 31) „poznání osobnosti je nezbytným předpokladem pro stanovení druhu trestu, jeho výměry, diferenciaci a jeho individualizaci.“

S využitím psychodiagnostiky na základě jednotlivých charakteristik osobností se vypracují individuálně zaměřené výchovné programy a ty jsou následně aplikovány na odsouzené v průběhu výkonu trestu odnětí svobody.

3.1 Základní typy osobnosti pachatele

Čírtková (2009) rozlišuje pět základních typů osobnosti pachatele:

- socializovaný (normální typ),
- neurotický typ,

- psychopatický typ,
- mentálně nedostatečný typ,
- psychotický typ.

3.1.1 Socializovaný typ

Tento typ má příhodný přívlastek normální. Prožívání a reakce pachatele na spáchaný trestní čin odpovídá obecnému obrazu. To znamená, že pachatel pociťuje lítost, smutek, přemýšlí o svém dalším životě a obává se reakce okolí. U pachatele nedochází k projevům poruchovosti a dobře se s ním spolupracuje. Aplikují se na něj apelace na morální hlediska, citové vazby k blízkým lidem, stimulační kladných vlastností apod. (Čírtková, 2009).

Jak uvádí Fischer a Škoda (2009), je možné tyto jedince v penitenciární praxi velmi snadno rozeznat. Již v průběhu výkonu trestu je patrné, že schopnost začleňování do občanského života je součástí jejich osobnostní výbavy. Veškeré myšlenkové a emoční projevy mají v rámci norem a obvykle tito jedinci mají vybudované sociální zázemí. Pokud jim nebudou bránit jiné bariéry, jsou schopni se začlenit zpět do společnosti bez větších problémů. V naprosté většině případů se jedná o prvovězně, spáchaný čin má epizodický charakter, je to mimořádné vybočení z dosavadní cesty, bez recidivy. Rizikem pro ně může být případné podlehnutí vlivu prizonizace.

3.1.2 Neurotický typ

Jeho osobnost se vyznačuje neurotickými poruchami jako je zvýšená úzkost, dráždivá slabost, neurovegetativní poruchy, depresivní ladění, hysterické reakce, nutkavé vtíravé představy apod. Kriminální jednání je zpravidla protestem proti rodině, reakce na přehlížení otcem, matčinu dominantnost, frustrovaná potřeba sociálního uznání a citového zázemí apod. Provedení činu je amatérské, neinstrumentální, se zanecháním zřetelných stop. Většina pachatelů neurotického typu má fungující svědomí, proto je možné se v komunikaci s ním odvolávat na morální hodnoty a normy. Důležitý je indirektivní přístup, který jim bude opakovaně zdůrazňovat jejich šance na začlenění do společnosti. Je však nutné počítat s tím, že jejich svědomí má i jisté trhliny (Čírtková, 2009).

Fischer a Škoda (2009) k tomu dodávají, že u tohoto jedince jsou důsledky penitenciárního procesu nejrizikovější. Stávající poruchy se prohlubují a rozvíjí se mnoho dalších souvisejících poruch. Tito jedinci jsou také ovlivňováni vlivy prizonizace.

3.1.3 Psychopatický typ (nesocializovaný, defektně socializovaný)

Odborně se psychopatie označuje jako relativně trvalá porucha (odchylka) osobnosti. Příčinou poruchy je vrozená, biologická dispozice. Navenek se projevují neadekvátním chováním a nepřizpůsobivostí, mohou se projevovat agresivně a výbušně, nebo naopak pedantsky, je zde absence vyšších citů. Patří k nejproblémovějším pachatelům. Veškeré studie shodně konstatují velký počet psychopatů mezi recidivisty (Čírtková, 2009).

Psychopatická a neurotická osobnost ve výkonu trestu odnětí svobody představuje trvalý a pro vězeňský personál obtížný problém. Tyto osoby jsou vždy charakteristické svými provokačními, obtěžujícími a trvale nepřátelsky zaměřenými reakcemi verbálními a intrikačními, zaměřenými především vůči vězeňskému personálu a není vždy jednoduché najít vhodný model komunikace a zacházení s nimi (Černíková, 2002).

To potvrzuje i Fischer a Škoda (2009), kteří poukazují na oploštělou emocionalitu, rigiditu až hostilitu jedinců, a proto jsou u nich apelace na morální hodnoty a pocity viny naprosto neúčinné. Ani dlouholeté specializované terapie a aktivity nemívají žádné výsledky. Prognóza změny je téměř nulová.

3.1.4 Mentálně nedostačivý typ (mentálně insuficientní)

Tento typ pachatele se vyznačuje nízkou inteligencí, jedná se o „primitivní osobnost“. Trestní činnost nebývá promyšlená, je pro ni příznačná jednoduchost a přímočarost. Často se dopouští násilné trestné činnosti a bývá pachatelem sexuálních útoků na děti a zvířata. Je ovlivnitelný a často bývá vykonavatelem nápadů druhých (Čírtková, 2009).

Fischer a Škoda (2009) dodávají, že v penitenciárním procesu se u něj projevuje značná míra sugestibility, nekritického a bezděčného přejímání názorů jiných vězňů. Práce specialistů ve výkonu trestu se musí zaměřit zejména na jejich ochranu a také na zmírnění vlivu již zmíněné prizonizace.

3.1.5 Psychotický typ (s masivní psychickou poruchou)

Psychotickým typem je pachatel, který v době spáchání trestného činu trpí některou z konkrétních podob nejtěžšího duševního onemocnění, tj. psychózou. Jedná se většinou o násilné trestné činy, které jsou výjimečné svou brutalitou. Motivace je nepochopitelná a zvrácená (např. psychotik zavraždí vlastní děti, aby je uchránil od vysávání prostřednictvím paprsků z cizí planety, nebo protože je vidí jako roboty).

Prokáže-li se ve znaleckém zkoumání, že jde o psychotického pachatele, je zbaven viny pro nepřičetnost (Čírtková, 2009).

Fischer a Škoda (2009) potvrzují, že se jedná o jedince patřící především do psychiatrické péče, protože práce s těmito osobami a jejich ovlivňování ve výkonu trestu ve smyslu využití poznatků etopedie není prakticky možné.

3.1.6 Deviantně socializovaný typ

Netík a kol. (1997) přidávají ještě tento typ osobnosti pachatele. Jedná se o jedince, kteří si osvojili sociální normy velmi dobře, ovšem tyto normy jsou v rozporu s normami většinové společnosti, která je nazývá deviantními. Velmi často v praxi jsou to lidé, kteří vyrostli v kriminálních subkulturách a převzali do svého chování a jednání sociální vzorce svých rodičů či blízkých širší rodiny. Prognóza jejich reintegrace do společnosti je podle řady penologických odborníků mírně optimistická.

PhDr. Igor Hendrych ve své akademické stati v časopise Sociální práce (2/2012) k této typologii uvádí, že je klíčová k posouzení osobnostních charakteristik odsouzených k sociální reintegraci po propuštění z VTOS. Uvádí, že poměrně významná část vězněné populace bude mít velký problém se společensky integrovat z důvodů těchto osobnostních charakteristik a to i v případě, že jim byla poskytnuta komplexní sociální pomoc. Podle jeho názoru by mělo být prioritou směřovat pomoc k jedincům, kteří si svůj návrat do společenského života nekomplikují. Podle uvedené typologie by se mělo jednat zejména o typ socializovaný, neurotický a deviantně socializovaný.

3.2 Vzdělání pachatelů

Nízká vzdělanost pachatelů deliktů a trestných činů jistě patří mezi ty psychické faktory, které mají svůj nemalý podíl na jejich trestné činnosti a zároveň následně ovlivňují zdárný průběh resocializace a reintegrace a má vliv na recidivu.

**Tab. č. 3 - Členění odsouzených dle nejvyššího dosaženého vzdělání v ČR
(údaje k 31. 12. 2013)**

Vzdělání	Muži	ženy	celkem	v %
nezjištěno (cizinci), neuvedeno	120	11	131	0,92%
zvláštní škola	341	20	361	2,52%
bez základního vzdělání	33	15	48	0,34%
nedokončené základní vzdělání	300	28	328	2,29%
základní vzdělání	5 894	383	6 277	43,89%
vyučení bez maturity	5 212	172	5 384	37,65%
vyučení s maturitou	342	13	355	2,48%
středoškolské vzdělání bez maturity	82	12	94	0,66%
středoškolské všeobecné vzdělání s maturitou	193	37	230	1,61%
středoškolské odborné vzdělání s maturitou	770	89	859	6,01%
vyšší odborné	10	4	14	0,10%
vysokoškolské vzdělání I. stupně (Bc.)	42	6	48	0,34%
vysokoškolské vzdělání II. stupně (Mgr., Ing.)	133	16	149	1,04%
vysokoškolské vzdělání III. stupně (doktorát)	19	4	23	0,16%
Celkem	13491	810	14301	100,00%

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky za rok 2013

Tab. č. 4 - Evropský průměr zločinnosti (v %) v pohledu na celkovou kriminalitu dle zásadních skupin pachatelů NR

Totální negramotnost	15,9
Částečná negramotnost	11,3
Nedokončené základní vzdělání	13,0
Dokončené základní vzdělání	5,4
Nedokončený výuční obor	9,2
Dokončený výuční obor	7,3
Nedokončené vzdělání středoškolské	2,6
Dokončené vzdělání středoškolské	10,7
Nedokončené vzdělání vysokoškolské	9,8
Dokončené vzdělání vysokoškolské	12,6
Více než jedno VŠ vzdělání	1,4
Internacionálně uznávaní vědci	0,8

Zdroj: Hanuš; B. Evropský průměr zločinnosti (v %) v pohledu na celkovou kriminalitu dle zásadních skupin pachatelů, 2005, s. 88

4. RECIDIVA

Podle Petráčkové a Krause (1995, s. 650) pojem recidiva označuje „*opakování něčeho, co již minulo*“. Můžeme se s ním setkat ve více oborech. V kriminologii se užívá pojem kriminální recidiva. V obecné rovině recidiva znamená návrat ke kriminálnímu chování. Vyznačuje se jediným pachatelem a alespoň dvěma tímž pachatelem spáchanými trestnými činy.

4.1 Dělení recidivy

Suchý (1971, s. 222; cit. dle Marešová a kol., 2011) dělil kriminální recidivu na obecnou a speciální, přičemž obecná kriminální recidiva se vztahuje k opakování trestné činnosti jako takové a speciální k opakování téhož nebo druhově shodného trestného činu. Rozlišujeme recidivu nestejnorodou, kdy byl pachatel odsouzen pro trestný čin jiného druhu.

„Za trvalou recidivu označoval stav, kdy se justice při identifikaci kriminální recidivy a následných úvahách o zosíření sankce opírá o skutečnost, že daná konkrétní osoba byla někdy v minulosti odsouzena za trestný čin, a to bez ohledu na dobu, která mezitím uplynula. Recidivistou v pojetí dočasné recidivy je pachatel, který opakuje trestnou činnost v určitém, časově přesně vymezeném období, např. pěti let“ (Marešová a kol., 2011, s. 13).

Tab. č. 5 - Typy recidivy

Typ recidivy	Popis
Obecná recidiva (general recidivism)	Opětovné odsouzení za jakýkoliv delikt, bez ohledu na jeho povahu a závažnost.
Závažná recidiva (serious recidivism)	Opětovné odsouzení za jakýkoliv delikt s délkou trestu odnětí svobody od 4 do 8 let.
Velmi závažná recidiva (very serious recidivism)	Opětovné odsouzení za jakýkoliv delikt s uloženým trestem odnětí svobody nad 8 let.
Speciální recidiva (special recidivism)	Opětovné odsouzení za delikt stejného typu/druhu, jako byla trestná činnost pachatele v minulosti
Specifická recidiva (specifik recidivism)	Opětovné odsouzení za stejný delikt jako v minulosti (při předchozím odsouzení).

Zdroj: Marešová a kol., Kriminální recidiva a recidivisté, 2011 (s. 23); Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

4.2 Studium kriminální recidivy analýzou kriminální kariéry

„Při zkoumání kriminální recidivy je v současné době favorizován výzkum kriminální kariéry. Pojetí kriminální kariéry, ve srovnání s konceptem kriminální recidivy, obsahuje aspekty vývoje kriminálního chování u dané osoby a předpokládá začátek, trvání a eventuálně konec páčání trestné činnosti. Kriminální recidiva se užívá k obecnému označení opakování trestné činnosti a z tohoto pohledu vytváří jednu z komponent kriminální kariéry pachatele“ (Marešová a kol., 2011, s. 23).

Většina pachatelů, kteří zahájili své delikventní chování v raném věku, vykazují mnohem více a mnohem rozmanitější druhy spáchaných trestných činů a opouštějí kriminální kariéru mnohem později než ti, kteří začali páchat trestnou činnost až v dospělosti. Kriminální kariéru pachatele lze charakterizovat počtem spáchaných deliktů a intervaly mezi nimi. Období mezi jejím zahájením a ukončením je nejčastěji vymezena prvním a posledním odsouzením. Vysoká intenzita recidivy, tj. krátké intervaly mezi spáchanými delikty je typická pro mladé pachatele. S rostoucím věkem pachatelů a s každým jejich dalším spáchaným deliktem byly zaznamenány vzestupy kriminálního chování v kariéře pachatele jeho posunem k závažnějším typům kriminálního jednání. Jedinec, který začal páchat delikty časně, jeho kriminální kariéra je dlouhodobá a jeho trestná činnost směřuje k závažným formám trestných činů je odborníky nazýván chronický pachatel. Naopak recidivista, který nebyl kriminálně aktivní v posledních třech letech je označován za perzistentního pachatele (Marešová a kol., 2011).

4.3 Příčiny vzniku kriminální recidivy

Specialisté a provedené výzkumy se shodují, že věk, kriminální historie, společníci, rodinné faktory, pohlaví, zneužívání alkoholu a návykových látek jsou významné a silně účinné prediktory kriminální recidivy (Marešová a kol., 2011).

„Kriminální recidiva a problematika predikce kriminálního chování představuje v kriminologii vzájemně propojenou oblast. Snahy badatelů se zaměřují na vývoj, rozvoj či ověření instrumentů, které jsou sestaveny právě pro předvídaní kriminální recidivy u osob již opakovaně trestně stíhaných nebo odsouzených.....kriminologický výzkum je však zaměřen i na zjišťování rizika opakování spáchaní trestného činu vyšetřovaným pachatelem-

recidivistou. Metody odhadu pravděpodobnosti budoucího kriminálního jednání mají většinu proměnných zaměřených (nejen) na kriminální anamnézu jedince (statické faktory) a maximálně využívají dosud získané poznatky z výzkumů kriminální a zvláště pak recidivující populace publikovaných u nás i v zahraniční literatuře“ (Marešová a kol., 2011, s. 39-40).

Vágnerová (2004) uvádí, že podle analýzy skupin trestaných, se častěji jedná o jedince s nižším vzděláním, 40 % z nich není ani vyučeno (srov. tab. č. 3), ani nemají žádnou profesní kvalifikaci. Nemají pracovní návyky a nejsou schopni systematicky pracovat. Pokud si nějakou práci seženou, dlouho si ji neudrží, protože nejsou schopni respektovat určitá pravidla, mají špatnou pracovní morálku, nejsou schopni dodržet pravidelnou docházku do zaměstnání, odmítají stereotyp pracovního dne apod. Řada z nich prošla rovněž pobytem v ústavním zařízení, psychiatrické léčebně, či v protialkoholické a protidrogové léčebně. Výsledkem bývá izolace od společnosti a postupné zafixování kariéry kriminálního recidivisty. Další skupinou jedinců, kteří mají predispozice k recidivnímu chování, jsou tzv. stárnoucí jedinci. Ti přijímají kariéru recidivisty jako své celoživotní zaměření. Důsledkem je sociální a ekonomická deprivace, jedinec je sám, má nízké sociální postavení, nemá vazby s blízkými lidmi, často i na jakýkoli domov. Stárnoucí recidivisté nad padesát let si tuto svoji situaci uvědomují a 72 % z nich ohodnotilo svůj život jako neúspěšný. Tito recidivisté páchají drobnou majetkovou trestnou činností zaměřenou na získání prostředků potřebných pro přežití a o následky svého jednání se nikterak nezajímají. Někteří považují vězení za bezpečný únik před zlým světem, ve kterém neumějí žít.

Kriminální kariéra recidivistů se zpravidla začíná rozvíjet relativně brzy, jako tzv. dětská delikvence nebo poruchy chování v dětství. Pro toto období rané kriminální kariéry je typické záškoláctví, někdy začínající již v první třídě, excesivní lhavost, drobné krádeže, toulky, útoky z domova, vzdornost, členství v často antisociálně orientovaných skupinách vrstevníků šikanující své okolí. Ve věku 13-14 let nastupuje abúzus alkoholu, kouření a nezřídká i drog, charakteristická je pohlavní promiskuita. Zpravidla takové chování vyústí k hospitalizaci na dětskou psychiatrii, v horším případě uložení ústavní výchovy. Velmi často lze u těchto dětí nalézt syndrom poruchy chování a hyperaktivity (Kuchta, Válková a kol., 2005).

4.4 Prevence recidivy

Propuštění na svobodu představuje pro vězně určitou psychickou zátěž. Netík a Netíková (1994) uvádí, že k recidivě kriminálního chování zpravidla dochází v tzv. adaptační fázi. To je období těsně po propuštění, kdy si jedinec zvyká na jiné prostředí a na novou roli, kdy musí uplatnit větší dávku samostatnosti.

To potvrzuje i Marešová a kol. (2011), která za nejrizikovější období pro recidivu považuje prvních šest měsíců po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, kdy recidivuje až 40 % propuštěných. Nejvíce z nich se dopouští dalšího trestného činu již v průběhu tří let po propuštění.

Prvotrestaní nebo jedinci s krátkým trestem odnětí svobody, jejichž osobnost nebyla tolik narušena vlivem negativních jevů ve vězení, mají fungující sociální zázemí a dobré pracovní návyky jsou méně ohroženi rizikem selhání (Vágnerová, 2004).

Prevence kriminální recidivy by se měla prioritně zaměřit na vyhledávání rizikových rodin, ve které se vyvíjí dítě s poruchou osobnosti projevující se špatnou soustředěností, hyperaktivitou a poruchou chování, například ustavičným lhaním, krádežemi a agresí. Příklady z praxe však nepřinášejí pozitivní zprávy o tom, že by odborná intervence měla zásadní vliv na změny poruchového chování dítěte. V případě terciární prevence recidivy je vhodné zaměřit své snažení především na eliminaci negativních jevů během VTOS, na motivaci vězňů ke změně chování a v neposlední řadě na programy zacházení, především na vzdělávání a rekvalifikace, která upevňuje pracovní návyky a zvyšuje šance odsouzených prosadit se po propuštění na trhu práce. U zvláště nebezpečných pachatelů, především násilné a sexuální kriminality je možnost recidivy vysoká. Tito jedinci trpí převážně dissociální poruchou osobnosti a všechny resocializační a terapeutické programy u nich selhávají. Jediným účinným způsobem prevence je izolace od společnosti ve specializovaném zařízení na takovou dobu, dokud to bude nezbytně nutné, v případě potřeby i do pozdního stáří pachatele (Kuchta, Válková a kol., 2005).

4.5 Statistika recidivy

Ze statistických údajů Policie ČR za rok 2014 můžeme vyčíst, kolik bylo spáchaných trestných činů vraždy (nejvíce zastupují vraždy, kde motivem byly osobní vztahy), násilných (nejvíce úmyslné ublížení na zdraví, porušování osobní svobody a loupeže), mravnostních (nejvíce pohlavní zneužívání a znásilnění), trestných činů krádeže vloupáním, krádeže prosté (nejvíce krádeže věcí z automobilů a krádeže v jiných objektech), majetkové činy (nejvíce poškozování cizí věci a podvod), ostatní kriminální činy (nejvíce maření výkonu úředního rozhodnutí a nedovolená výroba a držení psychotropních látek a jedů, výtržnictví), zbývající kriminalita (nejvíce zastupují zanedbání povinné výživy a ohrožení pod vlivem návykové látky, opilství), hospodářské činy (nejvíce ochrana měny, neoprávněné držení platební karty a úvěrový podvod). Statistika vykazuje i celkovou kriminalitu. Z uvedených údajů lze dále zjistit, jaký podíl na spáchaných kriminálních činech mají recidivisté. Následující tabulka č. 6 nabízí stručný přehled trestných činů, na kterých mají recidivisté největší podíl.

Tab. č. 6 - Podíl recidivistů na zjištěných trestných činech za rok 2014 v ČR

Zjištěné TČ	Celkem	Recidivisté
Vraždy celkem	160	75
Násilné činy celkem	16 949	7 054
Mravnostní činy celkem	2 205	573
Majetkové činy celkem:	173 611	37 009
z toho krádeže v jiných objektech	21 510	10 198
Ostatní kriminální činy celkem:	29 729	16 057
z toho maření výkonu úředního rozhodnutí	12 792	9 770
a nedovolená výroba a držení psych. l. a jedů	4 414	2 534
Zbývající kriminalita celkem:	35 431	15 322
z toho zanedbání povinné výživy	13 939	9 311
a ohrožení pod vlivem návyk. látky, opilství	11 158	3 936
Hospodářské činy celkem	30 731	7 878
CELKOVÁ KRIMINALITA	288 660	83 894

Zdroj: Statistické přehledy kriminality za rok 2014, Policie ČR

V prvním sloupci tabulky jsou uvedené některé druhy trestných činů. Ve druhém sloupci je celkový počet zjištěných trestných činů a v posledním sloupci je uveden počet skutků spáchaných recidivisty. Z tabulky jsme zjistili, že podíl recidivistů na celkové

kriminalitě je 29 %. Recidivisté se nejvíce podíleli na maření výkonu úředního rozhodnutí ze 76 %, zanedbání povinné výživy z 66,8 %, nedovolené výrobě a držení psychotropních látek a jedů, z 57,4 %, krádežích v jiných objektech ze 47,4 % a ohrožení pod vlivem návykové látky, opilství z 35,3 %.

Tab. č. 7 - Členění odsouzených dle počtu již vykonaných trestů odnětí svobody v ČR (údaje k 31. 12. 2013)

Počet již vykonaných VTOS	Muži	ženy	celkem	v %
0x	3 772	396	4 168	29,14%
1x	3 015	178	3 193	22,33%
2x	2 077	96	2 173	15,19%
3x	1 446	65	1 511	10,57%
4x	1 030	35	1 065	7,45%
5x	681	16	697	4,87%
6x	466	11	477	3,34%
7x	303	4	307	2,15%
8x	224	3	227	1,59%
9x	126	1	127	0,89%
10x	101	2	103	0,72%
více než 10x	250	3	253	1,77%
Celkem	13 491	810	14 301	100,00%

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby za rok 2013

Podle Marešové a kol. (2011), kteří provedli výzkum kriminální recidivy na 126 odsouzených, až 70 % recidivistů mělo v rejstříku trestů šest a více záznamů o předchozím odsouzení. Pouze čtyři odsouzení, tj. 3 % ze zkoumaného vzorku bylo označeno za zvlášť nebezpečné recidivisty. V posledních letech se snižuje počet recidivistů, kteří dostali nepodmíněný trest odnětí svobody. Nejvíce nepodmíněných trestů po roce 1990 bylo uloženo v roce 1995, kdy na ně spadalo 68 % případů, v roce 2009 tvořili 48% díl. U třetiny zkoumaného vzorku byla kvalifikována speciální recidiva a ve všech případech šlo o trestný čin krádeže.

5. PENITENCIÁRNÍ A POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE

Pro osoby, které spáchaly trestný čin a byly za to odsouzeny k výkonu trestu odnětí svobody, to znamená životní zátěžovou zkoušku, obzvláště pro osoby prvotrestané. Tato kapitola se zabývá penitenciární a postpenitenciární péčí o odsouzené vězně a pojednává o tom, jak tato péče poskytuje pomoc při zvládnání návratu odsouzeného do občanského života. Dále popisuje důležité pojmy, které s tématem souvisí.

5.1 Penitenciární péče a její úloha resocializace

Penitenciární – z lat. poenitentia = lítost, změna mínění či myšlení, obrat, polepšení, náprava; v podstatě tento pojem znamená vězeňský, týkající se zacházení s vězni (Mařádek, 2005). **Penitenciární péče** probíhá ve vězeňských zařízeních a zabývá se problematikou zacházení s odsouzenými.

Podle Černíkové (2008, s. 143) pojem zacházení je „*souhrn aktivit směřujících k pachateli trestných činů, které provádí specializovaný pracovník ...*“ K tomu jsou využívány tzv. programy zacházení. Pokud si položíme otázku, proč pracovat s odsouzenými již během pobytu ve VTOS, když proces resocializace probíhá až po propuštění vězněného na svobodu, právě jsme si na ni odpověděli. Aby resocializace propuštěného proběhla efektivně, musíme se jí zabývat již při pobytu ve vězení. Nesmíme opomenout fakt, že až na malou skupinku doživotně odsouzených se všichni odsouzení vrátí zpět do společnosti. Proto je v procesu resocializace musíme učit takovým dovednostem, aby venku na svobodě obstáli. Musí se připravit na zacházení s nabytou svobodou a umět jednat sami za sebe.

Vysvětleme si nejdříve některé pojmy, které se k penitenciární a postpenitenciární péči vážou.

*„Pojem **resocializace** užívaný ve vězeňské praxi byl chápán jako korektivní nebo druhotná socializace jedinců, u nichž proces socializace v dřívějších vývojových etapách neproběhl úspěšně buď proto, že se v něm vyskytly různé jednotlivé nedostatky a nepříznivé podmínky (v tom případě jde o socializaci deficitní), nebo proto, že byli „socializováni“ v antisociálním smyslu, tj. zapojeni systému hodnot a norem rozporných s morálními hodnotami a zákonnými normami (socializace deviantní)“ (Čepelák, 1982, s. 2).*

Podle Sochůrka (2007) se resocializací rozumí složitý proces nápravy a změny neuspokojivé socializace, která se v penitenciárních podmínkách nazývá též korektivní socializací či penitenciární resocializací. Používá se proto, aby se odlišila od resocializace u jedinců, kteří sice mají problém se socializací, ale ne natolik, aby jejich nedostatečná socializace vyústila v páchaní trestné činnosti.

Mařádek (2005) vysvětluje resocializaci jako proces zbavování se původních vzorců chování a přejímání nových vzorů v kontextu zásadního životního přechodu.

Hartl a Hartlová (2009) uvádějí, že resocializace je opětovná socializace u člověka propuštěného z dlouhodobé péče ústavní, vězeňské....

Reedukace znamená převýchova. V penitenciárních podmínkách je reedukace výchova pomocí pedagogických metod jedince, který byl vychován špatně, nedostatečně nebo odchýlně (Mařádek, 2005).

Hartl a Hartlová (2009, s. 501) doplňují, že je to „*snaha rozvinout nevyvinuté osobnostní vlastnosti či je pozměnit společensky žádoucím směrem.*“

Reintegrací rozumíme znovuzачlenění člověka do společnosti.

Regulace chování – rozumí se tím změna chování ve smyslu upuštění od nežádoucích návyků, sociálních skupin, vazeb, způsobů chování, hodnotové orientace apod. (Sochůrek, 2007).

Hlavním cílem programu zacházení s odsouzeným je vytvoření předpokladů pro úspěšnou reintegraci. Program zacházení zahrnuje pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a zájmové aktivity a oblast pro utváření vnějších vztahů.

Černíková (2008, s. 143-144) dále uvádí „*...specializovaný pracovník (vězeňský, sociálních služeb, výchovný): jedná s pachateli trestných činů, řeší a pomáhá řešit jejich problémy, vede odsouzené k práci, ke vzdělání, k samostatnosti; pečuje o jejich zdraví, pozitivní rozvoj, působí, ovlivňuje jejich chování, názory, vývoj – směřování k prosociální*

orientaci. Souhrn uvedených činností je realizován s ohledem na dynamiku a úroveň sociálních interakcí v konkrétním prostředí, z hlediska individuálních potřeb odsouzeného. Cílem je, aby obsah zacházení vedl odsouzeného k sociálně vyzrálějšímu – odpovědnějšímu chování. Je to proces, ve kterém se odsouzený stává samostatnějším, rozhodujícím subjektem, s přiměřenou odpovědností za důsledky svých rozhodnutí a jednání.“

Program zacházení je sestaven na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na specifika jeho osobnosti, délce trestu, zájmech či schopnostech odsouzeného nebo na možnostech věznice. Pokud odsouzený není ochoten spolupracovat a nevybere si žádný program z nabízených variant, je mu stanoven program minimální podle Vnitřního řádu věznice. Právě zacházení s recidivisty vyžaduje určitá specifika.

Podle Sochůrka (2007) jde o lidi sociálně deprivované, pro něž se vězení stalo druhým domovem a jsou resistantní vůči jakémukoliv zacházení a pozitivním změnám ve svých postojích.

Realizace programu zacházení a zaměstnávání odsouzených je upravena Vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody (ŘVTOS). Ta říká, že věznice na základě komplexní zprávy určí program zacházení, který pro odsouzeného považuje za vhodný. Přitom sleduje zejména minimalizaci identifikovaných rizik, která měla nebo mají souvislost s trestnou činností, popřípadě mohou mít vliv na páchaní trestné činnosti v budoucnu.

Práce vždycky zastávala efektivní výchovnou funkci. **Pracovními aktivitami** programu zacházení se rozumí zaměstnávání, práce potřebná k zajištění každodenního provozu věznice a pracovní terapie, vedená zaměstnanci Vězeňské služby s potřebným odborným vzděláním. Odsouzený, který je zdravotně způsobilý a byl zařazen do pracovního programu má povinnost pracovat a za vykonanou práci dostává odměnu. Z pracovní odměny jsou provedeny srážky k úhradě výživného, náklady VTOS, exekuce, nároků poškozených trestným činem apod. To má na resocializaci odsouzeného příznivý dopad, protože se tak snižuje či minimalizuje jeho zadluženost a kromě toho získává odsouzený vhodné pracovní návyky, které u většiny z nich chybí.

Právě předluženost odsouzených často vede k opakování trestné činnosti. Během výkonu trestu vznikne u vězňů pocit, že dluhy jsou daleko a není potřeba je řešit. Schovávají se za myšlenku, že po nich nemůže nikdo dluhy vymáhat, když jsou ve vězení a nevydělávají. Po propuštění na svobodu je čeká nepříjemná skutečnost se splácením dluhů a umí si rychle spočítat, že legální práce se jim nevyplatí. Představa celoživotního zadlužení napomáhá pasivnímu chování, brání úspěšné resocializaci a opětovné páchaní trestné činnosti je pro ně nejjednodušším řešením, jak získat finanční prostředky (Štern a kol., 2010)

„Motivace k životu mimo kriminální dráhu v tomto bodě prochází závažným testem a nezřídka může být východiskem tohoto dilematu smíření se s budoucností ve stylu ‚chvíli ve vězení, chvíli venku‘.“ (Štern a kol., 2010, s. 195-196).

Ze Statistické ročenky Vězeňské služby ČR za rok 2013 můžeme vyčíst, že ve výkonu trestu odnětí svobody bylo v tomto roce zaměstnáno všemi formami průměrně 7 901 osob z celkového počtu 11 688 odsouzených způsobilých k vykonávání práce. Ve srovnání s rokem 2012 se snížil počet zaměstnaných odsouzených o 1 989 osob. Reálná zaměstnanost vězňů v roce 2012 byla 58,83 % a v roce 2013 se zvýšila na 67,60 %, tj. zvýšení o 8,77 %. Navzdory poklesu odsouzených, byl zaznamenán nárůst procentuální zaměstnanosti, což bylo zapříčiněno amnestií prezidenta České republiky na počátku roku 2013, kdy bylo propuštěno větší množství nezaměstnaných odsouzených, než zaměstnaných, a tím došlo k procentuálnímu nárůstu zaměstnanosti a tento stav se udržel po celý rok 2013.

Odsouzení byli jako v předešlých letech zařazováni na pracoviště ve vnitřním provozu, vlastní výrobě, provozovnách Střediska hospodářské činnosti, u podnikatelských subjektů nebo zaměstnávání ostatními formami – ve vzdělávacích a terapeutických programech a při pracích pro zajištění běžného provozu věznice.

Vzdělávání je hned po pracovních činnostech účinný prostředek nápravy pachatelů. Vzdělávání vězňů je zakotveno v Listině základních práva a svobod, zákoně o VTOS, v řádu VTOS, ale i v mezinárodních dokumentech, např. Evropská vězeňská pravidla. V podstatě se jedná o jeden z nejstarších výchovných prostředků. Vzdělávacími aktivitami programu zacházení jsou vzdělávání organizované či realizované středním odborným učilištěm, vzdělávání vedené či kontrolované zaměstnanci oddělení výkonu trestu, vzdělávání

v korespondenčních kurzech a v síti základních, středních, vyšších odborných nebo vysokých škol České republiky. V současné době funguje sedm vzdělávacích středisek v ČR.

„Mnoho výzkumů dokazuje, že samotné vzdělávání ve všeobecných předmětech nemá výrazný, či téměř žádný nápravně výchovný efekt. Proto se klade v posledních letech důraz na vzdělávání vězňů v pracovních oborech s možností rekvalifikace či kvalifikace v řemeslech, či administrativně technických profesích“ (Mezník, J. a kol., 1995, s. 47).

Díky vzdělání mají osoby propuštěné z VTOS větší možnosti uplatnění na trhu práce.

Speciálními výchovnými aktivitami programu zacházení se rozumí sociální, speciální pedagogické, psychologické a terapeutické působení vedené zaměstnanci s potřebným odborným vzděláním, zaměřené zejména na oblast příčin a důsledků páchaní trestné činnosti, rizika a kriminogenní potřeby, osobnost odsouzeného, nebo změnu postojů, myšlení a chování odsouzeného. Jsou zaměřeny na (viz. § 36 odst. 5 ŘVTOS) sociálně právní poradenství – např. výcvikový program pro nezaměstnané poskytuje návod, jakým způsobem si najít práci, terapeutické programy – zejména sociální výcvik, psychoterapie, arteterapie, pohybová arteterapie, trénink zvládnání vlastní agresivity.

Tento program je zaměřen na rizikovou skupinu vězňů, zejména na odsouzené s duševními poruchami a poruchami chování, s poruchami osobnosti a chování způsobených užíváním psychotropních látek (Biedermanová a Petras, 2011).

Zájmovými aktivitami programu zacházení se rozumí formy individuální a skupinové zájmové činnosti organizované a vedené zaměstnanci s potřebným odborným vzděláním, které rozvíjejí v souladu s účelem výkonu trestu schopnosti, vědomosti a sociální dovednosti odsouzených.

Cílem aktivit **v oblasti na utváření vnějších vztahů** je podpora při vytváření, udržení a posilování vazeb jedinců ve VTOS s rodinou či blízkými mimo věznicí. U vazeb k přátelům z delikventní subkultury je cíl opačný (Fischer a Škoda, 2009).

Podle ŘVTOS § 36 odst. 7) a 8) při realizaci programu zacházení je věznice povinna využívat co nejširší škálu forem, metod a prostředků, které vyžadují aktivní přístup odsouzených a obsahují prvky sebeobsluhy. Programy zacházení s jednotlivými odsouzenými schvaluje ředitel věznice nebo jeho zástupce.

„Máme za to, že i přes všechny pokrok ve vybavení věznic, humanizace jejich prostředí, zkvalitnění programů zacházení a i uplatňování speciálních metod a postupů (včetně léčebných) bude stále existovat nikoliv malá skupina kriminálních pachatelů resistantních vůči jakýmkoliv formám zacházení. Tím je podstatně ztížena nebo i zatarasena možnost jejich reintegrace do společnosti“ (Sochůrek, 2007, s. 16).

Sochůrek (2007, s. 15) kritizuje *„naivně humanistické koncepce a výtky současnému vězeňství, že se s vězni nedostatečně pracuje, neposkytují se jim odpovídající možnosti vzdělávání a osobnostního rozvoje. Tyto jednostranně proklamované názory vyvolávají u mnohých vězňů pocit, že oni sami nemusí do zlepšení své životní situace vnést žádný osobní vklad. Učí je tomu, že společnost je povinna se vůči nim chovat hyperprotektivně a za téměř všech okolností tolerantně, mít pro ně pochopení a soucit, přičemž sami ve vztahu ke společnosti takové postoje a zejména odpovědnost postrádají“.*

Speciálním programem pro odsouzené, kteří jsou opakovaně ve výkonu trestu a jsou před lhůtou podmíněného propuštění nebo před koncem VTOS je program 3Z – Zastav se, zamysli se, změň se. Program probíhá v několika vězeňských zařízeních v ČR. Cílem programu je, aby se pachatelé zamysleli nad svojí trestnou činností. Skupinu vedou vyškolení pracovníci. Obsahy jednotlivých sezení jsou například vzorce trestného jednání, styly myšlení, trestná činnost jako problém, který lze řešit, plánování změn, dovednosti sociální interakce a další. Dále je tu psychologický program GREPP zaměřený na práci s vinou pro odsouzené za násilí na dětech. Pro mladistvé odsouzené je tu program TP 21 Junior.

V rámci bezproblémového začlenění odsouzeného do společnosti provádí sociální pracovníci věznic přibližně dva měsíce před propuštěním předvýstupní poradenství, kde zjišťují podmínky, do kterých se bude jedinec vracet, tj. zda má rodinné zázemí, jestli má kde bydlet, zda má zajištěné zaměstnání apod. Dále je informován o možnosti následné pomoci, o spolupráci se sociálními kurátory, je poučen o evidenci na úřadě práce aj. Se souhlasem odsouzeného se odesílá oznámení o jeho propuštění sociálnímu kurátorovi do místa trvalého bydliště. Pokud to sociální situace propouštěného vyžaduje, je mu poskytnuto ošacení a obuv. Pokud jedinec nemá funkční rodinné zázemí a nastoupil do VTOS v letních měsících s odpovídajícím ošacením na tento čas a konec trestu je stanoven na zimní období, je toto nezbytná materiální pomoc. Dále je to příspěvek do výše 2000 Kč na úhradu nezbytných

výdajů (cestovné do místa pobytu, stravné, ubytovné...). Řada odsouzených se potřebuje dostat do místa svého pobytu, která jsou vzdálená i stovky kilometrů, a protože často neznají způsob dopravy, je jim vypracován podrobný seznam spojů veřejné dopravy. V neposlední řadě je propuštěnému v případě jeho zájmu zajištěn kontakt se sociálním kurátorem (Kujevská, Dundrová, 2012).

V současné době se objevují požadavky, aby byl kladen důraz na jemnější diferenciaci vězňů a na zacházení především s těmi, u kterých je předpoklad, že jejich reintegrace do společnosti bude úspěšná (Sochůrek, 2007).

„V cestě naším snahám o účinné uplatňování programů zacházení, terapeutických a léčebných programů i reintegraci stojí mnohé překážky, počínaje nevhodným architektonicky řešením většiny věznic, které neodpovídá současným požadavkům na moderní penitenciární zacházení, jejich přeplněností, dále struktura vězňů, struktura personálu (i když zde se stav za poslední roky výrazně zlepšil) a v neposlední řadě nedovolená činnost vězňů a skryté předivo vztahů mezi nimi, včetně tzv. druhého života“ (Sochůrek, 2007, s. 12).

5.2 Problematika reintegrace osob propuštěných z VTOS

Základním cílem postpenitenciární péče je reintegrace odsouzeného, tedy začlenění propuštěné osoby zpátky do sociálního prostředí. Propuštění na svobodu představuje pro odsouzeného často velkou zátěž. Mluvíme také o tzv. „šoku ze svobody“.

To, zda a jak se propuštěný zařadí zpět do společnosti, ovlivňuje několik faktorů. Jedním z nich je osobnost pachatele. O osobnosti pachatele jsme si napsali mnoho již v předchozích kapitolách.

Z pohledu reintegrace nás zajímá především rigidita (strnulost) a flexibilita (pružnost) osobnosti, která vypovídá o předpokladech k adaptaci na změnu životního stylu (Štěrba, 2007).

Neméně důležitá je pachatelova schopnost řešit různé životní situace, stupeň míry jeho racionality, nakolik je připraven změnit svůj životní styl. Zda je schopen odolat rizikovým faktorům nebo spouštěčům, které ho dostali do vězení. Převážná většina odsouzených má o propuštění na svobodu zkreslené představy. Myslí si, že se nic nezměnilo. Jsou pak velmi překvapeni, když se musí potýkat s různými překážkami. Na první komplikace narazí již při

setkání s rodinou (pokud se mu rodina během pobytu za mřížemi nerozpadne). Rodina si musela zvyknout na nepřítomnost manžela a otce a musela se přizpůsobit nové situaci. Děti mohou po návratu otce nerespektovat. Přitom právě jedním z nejdůležitějších aspektů dobrého začlenění je fungující rodina, dobří přátelé a společnost, do které se propuštěný vězeň vrací a kde ho jsou schopni přijmout bez předsudků. Bohužel, pokud se odsouzený vrací do rodiny, kde je kriminalita dědičná, je veškerá resocializace marná. Pokud propuštěný jedinec nemá rodinné zázemí, nastupují zde organizace sociální pomoci.

Neméně důležitým prvkem reintegrace je zaměstnání. Bez zaměstnání se jedinci dostávají do ještě větších dluhů a mnohdy se vrátí ke své trestné činnosti, aby si opatřili nějaké peníze. Pokud se odsouzený během pobytu ve VTOS vyučil v nějakém oboru nebo si zvýšil rekvalifikaci má mnohem větší šanci najít si práci. Problémem stále zůstává fakt, že zaměstnavatelé nechtějí osoby propuštěné z výkonu trestu zaměstnávat, protože mají určité obavy. Neméně důležité je i smysluplné trávení volného času. Pokračování v zájmech, které si našli ve VTOS nebo najítí jiných, které jsou pro osobnostní rozvoj každého člověka důležité. Pro člověka trestaného to může znamenat náhradu za navyklé chování, které ho dostalo za mříže. Příkladem zde může být Josef, jeden z respondentů praktické části bakalářské práce. Josef páchal trestné činy pouze pod vlivem alkoholu, když se s kamarády opil. Pokud nějaká z uvedených složek selže, často dochází k recidivě.

Šanci k úspěšné reintegraci a opuštění kriminální kariéry mají dle kolektivu autorů Netík, Netíková a Hájek (1997, s. 48) zejména:

- mladí lidé,
- prvotrestaní,
- bez poruch chování v anamnéze,
- po krátkodobém trestu,
- s bohatšími a nenarušenými extramulárními vazbami (dobré sociální zázemí, funkční rodina, pozitivní zájmy),
- s pevnými a kvalitními pracovními návyky,
- dobře motivovaní při současné absenci závažnějších poruch osobnosti, resp. závažnější psychopatologie obecně (alkohol, drogy, apod.).

Černíková a kol. (2008, s. 149) uvádí, že zásadu sociální reintegrace se daří příznivěji naplňovat u odsouzených, kteří mají:

- sociální zázemí, udrželi si vztahy s rodinou, přáteli, kteří mají na ně dobrý vliv;
- určitou úroveň profesní přípravy a profesní dovednosti, které poskytují větší možnost získat zaměstnání;
- pokud došlo k určitým pozitivním změnám v pohledu, postoji a regulaci faktorů, okolností mající vztah ke spáchané trestné činnosti;
- pokud jsou si vědomi svých problémů – mají nadhled nad svými nedostatky, chtějí je změnit a žádají odbornou pomoc, např. kurátorů, specializovanou poradenskou pomoc;
- jsou schopni přijímat nové podmínky, poznatky a zapracovávat je do svého života.

5.3 Postpenitenciární péče a její úloha v prevenci recidivy

Podle Černíkové (2008) důvod vzniku postpenitenciární péče je ten, že přechod z vězeňského prostředí do života na svobodě je považován za velmi náročnou životní situaci. Obecně postpenitenciární péče znamená pomoc a péče poskytovaná lidem po návratu z vězení do života na svobodě. Je logickým vyústěním procesu resocializace v podmínkách života na svobodě.

Netík a Netíková (1994) uvádějí, že k recidivě kriminálního chování dochází velmi často v adaptační fázi, tedy v období, kdy si propuštěný zvyká na jiné prostředí, které má větší nároky na jeho samostatnost, než byl ve vězení zvyklý. Toto období trvá individuálně dlouhou dobu, maximálně dva roky.

Postpenitenciární zacházení s odsouzeným navazuje, resp. se prolíná s předchozí fází, tj. se zacházením ve VTOS a realizuje se prostřednictvím poradenské činnosti a intervencí v krizi. Cílem je pomoci jedinci na svobodě, aby si osvojil účinné řešení problémů, případně aby zvládl situace spojené se znovuzáčleněním do společnosti, např. při ztrátě zaměstnání nebo rozpadu partnerského vztahu. Psychoterapeutické působení je nadbytečné pro svoji neúčinnost. Jedním z důvodů neúčinnosti je nedostatečná motivace klientů k systematické práci. Jako perspektivní se jeví některé formy systémového zacházení. Může to být např. rodinná terapie zaměřená na zvládnutí stresu v rodině po návratu jejího člena z výkonu trestu, na stabilizaci, ozdravení vztahů v rodině nebo na potlačení příčin kriminálního chování (Netík a Netíková, 1994).

„Asociální psychopati tvořící tzv. tvrdé jádro kriminální recidivy obvykle postpenitenciární péči nevyužívají, a pokud ano, pak jen tehdy, dostává-li se jim nějakých

výhod. *Zahájení systematické práce je pro ně signálem k ukončení návštěv kurátora*“ (Netík a Netíková, 1994, s. 38).

Postpenitenciární péči rozlišujeme nucenou a dobrovolnou formu. Nucená (nařízená) pospenitenciární péče má obvykle zákonem vymezená pravidla a do značné míry je pokračováním omezení klienta. Nucenou formu provádí probace nebo ochranný dohled a parole, které jsou zajišťovány státem. Dobrovolná forma nemá jasně vymezená pravidla a jejich využívání je čistě na svobodné vůli klienta. Dobrovolnou formu nabízejí charitativní organizace.

Velmi pěkný přehled důvodů potřebnosti postpenitenciární péče nabízí publikace od Raszkové a Hoferkové (2014, s. 111) zpracovaný podle autorů Sochůrka(2007) a Černíkové (2008):

- cíle penitenciární procesu nebyly zcela dosaženy nebo nejsou ustáleny a propuštěný potřebuje odbornou pomoc při adaptaci na podmínky života ve společnosti,
- první dny po propuštění jsou obdobím rekonvalescence, kdy jedinec obnovuje sociální dovednosti, postupně se integruje do společnosti a může snadno podlehnout negativním vlivům (recidiva nastává nejčastěji do jednoho roku po propuštění),
- prožívaná krize prvních dnů na svobodě, bezradnost při řešení běžných situací, obavy, úzkost, nevhodné sociální chování,
- nálepka „kriminálníka“,
- důsledky prizonizace (např. nutnost svobodného rozhodování se o splnění povinností, např. vstát a jít do práce),
- pocity sociální vykořeněnosti,
- absence, či problémy s obnovením partnerských vztahů,
- obnovení rodičovské role a adekvátních vztahů k dětem,
- nutnost splácet dluhy a škody z trestné činnosti,
- „vábení“ nevhodných přátel či osob z výkonu trestu odnětí svobody,
- riziko relapsu zneužívání návykových látek, patologického hráčství,
- problémy s obnovením pracovních návyků.

Zkušenosti s realizací postpenitenciární péče přinesly podněty ke koncipování systému kontinuální sociální péče. Tento úkol vyplynul z usnesení č. 341/1994 k „Programu sociální

prevence a prevence kriminality – aktuální stav a východiska do roku 1996“. Úkol byl zadán Ministerstvu práce a sociálních věcí v součinnosti s Ministerstvem spravedlnosti. Obsahem společného úkolu je koncipovat systém kontinuálního resocializačního působení (Čírtková, 2008).

Kontinuální sociální péči zajišťují sociální pracovníci Vězeňské služby ČR, státní instituce a nestátní neziskové organizace. Následnou sociální péči v rámci státních institucí zajišťují sociální kurátoři a Probační a mediační služba České republiky.

5.3.1 Sociální kurátor

Sociální kurátor je zaměstnán pod obecním úřadem obce s rozšířenou působností a jeho prací je poskytování služeb občanům, kteří jsou propuštěni z VTOS nebo občanům, proti nimž je vedeno trestní řízení a kteří tuto pomoc potřebují k překonání nepříznivých sociálních dopadů, dále občanům závislým na alkoholu nebo jiných toxikomaniích, kteří sociální pomoc potřebují v řešení sociálních situací, občanům žijícím nedůstojným způsobem a občanům propuštěným ze školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy po dosažení zletilosti (Černíková, 2008).

Práce sociálního kurátora je vymezena zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zákonem č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů a zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Klientům sociálního kurátora může být po splnění zákonných podmínek poskytnuta Úřadem práce ČR dávka pomoci v hmotné nouzi - Mimořádná okamžitá pomoc z důvodu ohrožení osoby sociálním vyloučením. Dávka může být poskytnuta až do výše 1.000,- Kč s ohledem na okamžité nezbytné potřeby. To je dávka, na kterou mají nárok i osoby propuštěné z VTOS.

Sociální kurátor v přímém kontaktu s klientem poskytuje pomoc při řešení obtížných sociálních situací, v nichž se klienti nacházejí prostřednictvím příslušných forem služeb sociální péče a intervence. Mapuje a vyhodnocuje aktuální stav poskytovaných služeb v regionu pro danou cílovou skupinu. Rozhoduje o poskytování peněžitých a věcných dávek, o poskytování bezúročných půjček a poskytnuté dávky eviduje. Mapuje potřeby uživatelů a hledá optimální řešení problémů, iniciuje je a zprostředkovává nabídky služeb v regionu.

Spolupracuje s metodikem prevence, vyhledává nové neziskové organizace a poskytovatele služeb, připomínkuje strategické dokumenty, např. strategie prevence kriminality. Spolupodílí se na plánování vzdělávacích akcí a participuje vedení statistik.

5.3.2 Probační a mediační služba

Probační a mediační služba (PMS) ČR byla zřízena zákonem č. 257/2000 Sb. s účinností od 1. 1. 2001. Podle tohoto zákona se probací rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným dále jen "obviněný", kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů. Probační úředník PMS se pravidelně osobně setkává s pachatelem na středisku PMS. Probační úředník má právo navštívit jedince kdykoliv v průběhu probace v místě jeho bydliště.

Cíle činnosti PMS:

Integrace pachatele – PMS usiluje o začlenění obviněného resp. pachatele do života společnosti bez dalšího porušování zákonů. Integrace je proces, který směřuje k obnovení respektu obviněného k právnímu stavu společnosti, jeho uplatnění a seberealizaci. Nabízí mu pomoc při řešení problému, jako je hledání práce, zprostředkování možnosti léčby závislosti nebo řešení zadluženosti.

Participace poškozeného – PMS se snaží o zapojení poškozeného do „procesu“ vlastního odškodnění, o obnovení jeho pocitu bezpečí, integrity a důvěry ve spravedlnost.

Ochrana společnosti – PMS přispívá k ochraně společnosti účinným řešením konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a efektivním zajištěním realizace uložených alternativních trestů a opatření.

Mediační činnosti – odborné postupy pracovníku PMS směřující k urovnání konfliktní situace mezi pachatelem a obětí vzniklé spácháním trestného činu (Štern a kol., 2010)

5.3.3 Následná sociální péče charitativního typu

Čírtková (2008, s. 225-228) rozděluje následnou sociální péči charitativního typu na občanské, církevní a charitativní sdružení a organizace, které poskytují různé druhy sociální pomoci a podle toho je člení na subjekty poskytující:

- **materiální pomoc** (oblečení, jídlo apod.)
ADRA – charitativní organizace adventistické církve
Česká katolická charita
Český červený kříž
SOS Centrum Diakonie Českobratrské církve evangelické (řecký pojem diakonie znamená služba, služba bližnímu v nouzi, tento pojem je mezinárodně užíván k označení sociální práce církví)
- **poradenskou pomoc** (v situaci nouze, či krize)
Sdružení pro pomoc propuštěným vězňům a lidem v nouzi
Centrum Diakonie Českobratrské církve
Společnost na pomoc pronásledovaným a vězněným
Podané ruce
Domov Matky Terezy
Klíč – nadace
Exodus – Středisko křesťanské pomoci mladým v krizi
- **sociální péči**, která zahrnuje stravování, osobní hygienu, ubytování, zdravotní péči a také integrativní program:
Azylové domy – vznikají ve velkých městech, která jsou jejich provozovateli. Svým klientům poskytují ubytování a možnosti k uspokojení osobní hygieny, vyprání a usušení prádla. Za pobyt se platí kolem 10 – 40 Kč za noc. Platí se předem, a pokud klient nemůže zaplatit, musí ubytovnu opustit. Ubytovací doba činí maximálně tři měsíce. V azylových domech pracují sociální pracovníci, kteří při příchodu klienta vyplní jeho registrační kartu. Dále jsou ochotni mu poskytnout radu ohledně řešení jeho stávající situace. Klient se musí podřídit řádu azylového domu.
Armáda Spásy - je křesťanská organizace pracující s různými marginálními skupinami obyvatelstva, jako jsou bezdomovci, propuštění vězni, alkoholici,

narkomani, prostitutky, či chudí lidé. K jejich problémům přistupuje se sociálním cítěním a s profesionální úrovní sociální práce. Poskytuje ubytování pro bezdomovce. Denní střediska nabízejí sociální služby, programy zaměřené na odbornou i duchovní pomoc, poskytují příděl potravin nebo návštěvy ve věznicích. Sociální péče Armáda Spásy je zaměřena na kladné vnímání budoucnosti a k obnovení sil klienta pro integraci do společnosti.

Naděje – je dobrovolné sdružení občanů, jejichž služby lidem v nouzi fungují na základě křesťanských principů. Při své činnosti nabízejí hmotnou, morální, zdravotní a duchovní pomoc. Poskytují ubytování, ošacení, možnost k uspokojení osobní hygieny, sociální a právní poradenství, zdravotní vyšetření, pracovní poradenství nebo zprostředkování práce a pastorační práci.

Romodrom je dalším občanským sdružením (dnes spolkem), které je orientované na pomoc vězňům. Jejich cílem je snižování rizika sociálního vyloučení osob opouštějících výkon trestu odnětí svobody, minimalizování negativních sociálních dopadů na rodiny osob ve výkonu trestu a předcházení recidivy. Program je zaměřen na posilování rodinných vazeb odsouzených, na zlepšení jejich orientace ve společnosti a schopnosti jejich komunikace s institucemi a úřady. Cílem programu je rozvoj dovedností a zvýšení motivace k uspokojování životních potřeb, jako je bydlení, zaměstnání nebo udržení kvalitních vztahů s okolím.

Spolek Liberty People pomáhá vězňům od roku 2013 dodržovat jejich práva, která vyplývají ze zákona o VTOS. Jejich důležitou činností je snaha o snižování recidivy, zejména prevencí kriminality. Zajišťují sociální potřeby propuštěným z VTOS. Úzce spolupracují s konkrétními osobami, kterým pomáhají s reintegrací. Komunikují s advokáty, psychology, sociálními kurátory, Úřadem práce nebo se Správou sociálního zabezpečení.

6. VÝZKUMNÁ ČÁST

Praktická část bakalářské práce se zabývá kvalitativně orientovaným výzkumem recidivistů a jejich přístupem k pobytu ve vězení, k resocializačním programům a následnou adaptací na život na svobodě. Empirické šetření je provedeno prostřednictvím explorativní metody výzkumu. Výzkumná část stanovuje cíl šetření, hlavní výzkumnou otázku a další dílčí otázky, popisuje výzkumný soubor, techniky sběru dat a jejich analýzu.

6.1 Cíl výzkumného šetření a výzkumné otázky

Předpokládáme, že jedince nejvíce ovlivňuje sociální prostředí, ve kterém vyrůstá, konkrétně rodinné vztahy a zázemí, školní prostředí, vztahy s vrstevníky a sociální prostředí. Cílem šetření je zmapovat subjektivní faktory, které mohou mít vliv na kriminální kariéru pachatelů a příčiny recidivy. Výzkumný problém je deskriptivní, to znamená, že „*zjišťuje a popisuje situaci, stav nebo výskyt určitého jevu. Při takovém výzkumu se obvykle používá jako výzkumná metoda pozorování, škálování, dotazník nebo interview*“ (Gavora, 2010, s. 56). Šetření je prováděno s recidivisty formou polostrukturovaného, nebo také polostandardizovaného rozhovoru s otevřenými otázkami. Tuto metodu lze označit i jako interview, v našem případě polostrukturované interview, tedy částečně připravené.

„Cílem interview je zjistit, jak osoby interpretují svět kolem sebe, jaké významy připisují důležitým událostem ve svém životě. Proto u interview je tím, kdo hlavně hovoří, zkoumaná osoba. Naopak výzkumník poslouchá více, než hovoří, a projevuje o zkoumanou osobu živý zájem.“ (Gavora, 2010, s. 201).

Hlavní výzkumná otázka zní:

- **Jaké faktory v životě jedince mají vliv na opakování páchání trestné činnosti?**

Dílčí výzkumné otázky (DVO) obsahují okruh podotázek, které jsou zaměřené na život před VTOS, na období ve vězení a resocializace a ve třetí fázi na život na svobodě po propuštění.

DVO zaměřené na život před výkonem trestu, tj. na dětství, na úplnost rodiny, na výchovné metody rodičů, rodinnou anamnézu, vztahy s vrstevníky, školní prospěch:

- **Co předcházelo páčání trestné činnosti?**

Tato otázka je důležitá v tom, že pokud nedojde k páčání trestné činnosti, nemůže zákonitě dojít ani k recidivě. Předpokládejme, že negativní rodinná anamnéza (rozpad rodiny, závislost v rodině, vězení jako rodinná tradice), školní neúspěchy (popř. nízký intelekt) nebo nezapadnutí do kolektivu lze označit jako prediktory páčání trestné činnosti.

DVO související s výkonem trestu odnětí svobody jsou zaměřené především na to, jakým způsobem pobyt ve vězení ovlivňuje odsouzeného:

- **Změnil pobyt jedince ve výkonu trestu odnětí svobody jeho osobnostní růst?**

Respondent je dotazován na programy zacházení a jejich přínos. Dále jakým směrem se vyvíjel jeho osobnostní růst a zda se změnila jeho hodnotová orientace. Jak se odvíjely rodinné nebo přátelské vztahy.

DVO zaměřené na období po propuštění z výkonu trestu:

- **Proč po propuštění na svobodu došlo k opakování trestného činu?**

Otázky mají zodpovědět, jaké příčiny způsobily opakování trestného činu, jak se propuštěný jedinec adaptoval na podmínky života na svobodě a zda využil některé ze služeb postpenitenciární péče.

6.2 Metoda sběru dat

Šetření je provedeno prostřednictvím kvalitativní, explorativní (lat. explorare = vyvzdědět, vypátrat) metody výzkumu. Jedná se o metodu, při níž tazatel navazuje kontakt s dotazovanými za účelem zjištění vnitřních postojů a kvalit, které jsou z vnějšku nezjistitelné.

Gavora (2010, s. 186) k tomu uvádí, že „*cílem kvalitativního výzkumu je porozumět zkoumanému a událostem v jeho životě.*“

Technika sběru dat má charakter aplikovaného výzkumu a je provedena formou polostrukturovaného hloubkového rozhovoru s několika respondenty.

„Provedení rozhovoru je časově náročnější, než použití např. dotazníku. Proto jím nelze oslovit velké soubory“ (Pelikán, 2011, s. 124).

Jedná se o motivační, kontaktující a nezávaznou komunikaci, přičemž se snažíme o vytvoření atmosféry otevřenosti, která je důležitá pro validitu odpovědí dotazovaného (Pelikán, 2011).

Interview tvoří osu na sebe navazujících, předem připravených otázek. Většina technik sběru dat se přizpůsobuje zvolené metodě. Tato technika sběru dat nám umožňuje reagovat na proměnlivý průběh jednotlivých rozhovorů doplňujícími otázkami. To znamená, že nejsou úplně shodné pro všechny respondenty, ale jsou flexibilně vytvářeny v průběhu rozhovoru. Otázky jsou otevřené, takže umožňují různý repertoár odpovědí. Musí být pro respondenta srozumitelné, a nesmějí být zavádějící.

Interview probíhá na příjemném místě, kde je uvolněné ovzduší. Začínáme vlastním představením a vysvětlením záměru svého interview. Vždy je dobré vést na začátku nevázaný rozhovor, není vhodné začít interview náhle, bez zahřátí. Je důležité, aby se nastolil tzv. rapport, nebo-li uvolněná atmosféra mezi tazatelem a odpovídajícím. V opačném případě dotazovaná osoba není schopna upřímného rozhovoru a odpovídá jednoslabičnými odpověďmi, jako jsou: ano, ne, asi apod. (Gavora, 2010).

Otázky jsou kladeny technikou trychtýře. Začínáme věcnými dotazy, kterými získáme informativní data o věku, rodinném stavu a nejvyšším dosaženém vzdělání a následně přecházíme k otázkám složitějším. První část se dotazuje na kvalitu životní historie respondenta, pak přechází k výkonu trestu odnětí svobody, postojům k programům zacházení a v poslední fázi se zaměřují na adaptaci na život na svobodě. Záznam je prováděn písemnou formou za využití PC.

6.3 Výzkumný soubor

Rozhovor je veden s osobami, které byli odsouzeni k výkonu trestu odnětí svobody opakovaně, to znamená minimálně dvakrát, abychom splnily podmínky recidivy. Tři z respondentů znám osobně, protože pocházejí z místa mého bydliště a s některými členy

jejich širší rodiny jsem v kontaktu. Zbývá dva jsou na doporučení přátel, kteří tyto osoby kontaktovali s dotazem, zda by byli ochotni se mnou absolvovat interview. Rozhovory byly provedeny v průběhu posledních osmi měsíců a proběhly v obydlích respondentů z toho důvodu, aby se dotazovaní cítili uvolněně, nebyli nervózní nebo napjatí, měli chuť vést rozhovor a odpovídali upřímně. Z důvodu ochrany osobních údajů jsou jména respondentů smyšlená. Našimi respondenty jsou Josef, Petr, Honza, Zdeněk a Jiří.

„Dotazované osoby v kvalitativním výzkumu vystupují jako skutečné osoby, což je v protikladu k výzkumu kvantitativnímu, kde se jednotlivé subjekty ztrácejí v celku, který tvoří výzkumný soubor“ (Gavora, 2010, s. 216).

Josef, 44 let, svobodný, bezdětný, dokončené střední odborné vzdělání jako zámečnick pro kolejová vozidla. Oba rodiče byli alkoholici. Rozešli se, když Josef vykonával základní vojenskou službu a oba si našli nové partnery. Má tři mladší setry ve věku 42 let a dvojčata 34 let, které po různých životních eskapádách a zkušenostech s návykovými látkami žijí spořádaným rodinným životem. Alkoholické nápoje začal Josef pít již v pubertě, ale závislým na alkoholu se stal až po vojně. Byl třikrát v protialkoholní léčebně v Želivu, kde pobyt pokaždé ukončil sám a na další léčení už nemá nárok. Pětkrát byl ve výkonu trestu odnětí svobody, celkem sedm let. Josef pracoval spíše narázově, nikdy neměl stálé zaměstnání. Často se živil krádežemi vloupáním, za které byl i souzen. První trest odnětí svobody nastoupil ve 22 letech (1992) a trval půl roku. V roce 1993 si odpykával desetiměsíční trest v Hradci Králové na Pouchově. Dále byl ve výkonu trestu v Pardubicích, rok ve Stráži pod Ralskem, dvakrát v Ostrově nad Ohří celkem na jeden a půl roku. V roce 1997 byl na Mírově ve vazební věznici. Poslední trest nastoupil v roce 2000 do Valdic a trval dvacet šest měsíců. Od té doby nerecidivuje. Žije s partnerkou a jejím dítětem ve společném bytě. Krátce po našem rozhovoru odjel pracovat do zahraničí.

Petr, 44 let, rozvedený, 1 dítě. Z gymnázia byl vyloučen. Následně přešel na Střední průmyslovou školu, kterou zakončil maturitou. Petr má ustálené pracovní návyky, nikdy nebyl bez práce déle, než jeden měsíc a to i po propuštění z VTOS. Odsouzen byl celkem třikrát. První trest odnětí svobody na jeden rok nastoupil ve 26 letech za podvod, na půlce trestu byl propuštěn. O tři roky později byl odsouzen na devět let za krácení daně a cla. Propuštěn byl na podmínku po pěti a půl letech. Poslední trest nastoupil v roce 2007 za

porušení podmínky (řízení v opilosti a ublížení na zdraví). Při posledním výkonu trestu došlo k rozvodu manželství. V současné době žije s novou partnerkou a pracuje jako řidič kamionu.

Honza, 44 let, svobodný, bezdětný, dokončil Střední odborné učiliště stavební. Honzu si rodiče adoptovali ve čtyřech letech. Má ještě dva mladší sourozence, bratr se rodičům narodil tři roky po Honzově osvojení, setra o osm let později. V rodině se nevyskytovaly žádné patologické jevy. Po vojně pracoval v bezpečnostní agentuře, odtud ale z finančních důvodů odešel a začal pracovat jako pokrývač. Honza byl ve výkonu trestu odnětí svobody dvakrát. Za svůj první trestný čin krádeže vloupáním, omezování osobní svobody a poškozování cizí věci byl odsouzen k odnětí svobody ve třiceti letech. Důvodem začátku kriminální dráhy byl styk se závadovou skupinou a chybějící finance. K opakování trestného činu došlo do jednoho roku po propuštění z VTOS, čímž porušil podmínku a byl odsouzen na dva roky. Podmínku dostal ještě jednou za pokus o vloupání. Návrat k trestné činnosti vidí Honza ve své špatné sociální situaci, kdy byl bez zaměstnání a potřeboval splácet různé půjčky, dluhy a exekuce. V současné době Honza pracuje a vyhýbá se dalšímu páčání trestné činnosti.

Zdeněk, 38 let, svobodný, bezdětný, základní vzdělání. Zdeněk vyrůstal v dětském domově. Po opuštění dětského domova měl potíže se zařadit do společnosti, nepracoval, stýkal se se závadovou partou a začal požívat alkoholické nápoje. Zdeněk byl trestaný odnětím svobody celkem sedmkrát, pokaždé za trestný čin krádeže. Trestné činy většinou páchal pod vlivem alkoholu. Motivací pro něho byly finanční důvody. Svůj první trestní čin spáchal již ve dvaceti letech. Po prvním propuštění z VTOS nastoupil léčení závislosti na alkoholu do odvykací léčebny v Nechanicích, léčba však nebyla úspěšná. Honza se opakovaně dopouštěl páčání trestné činnosti, protože podle jeho slov neviděl jinou možnost. V současné době si odpykává další 30-ti měsíční trest odnětí svobody.

Jiří, 36 let, svobodný, bezdětný, dokončil Střední odborné učiliště stavební. Jiří vyrůstal v úplné harmonické rodině jako vytoužené dítě. S rodinou stále udržuje výborné vztahy. Jiří byl zaměstnán jako pokrývač. Ve výkonu trestu odnětí svobody byl celkem třikrát. Trestné činy byly různorodé. První trest nastoupil ve 26 letech za krádeže a vydírání, byl odsouzen na dva roky, na půlce trestu byl propuštěn na podmínku. O tři roky později za porušení podmínky krádeží motorového vozidla a řízení motorového vozidla pod vlivem jiné

návykové látky byl potrestán k 3,5 letům odnětí svobody. V současné době je ve výkonu trestu odnětí svobody na pět let za řízení motorových vozidel bez řidičského oprávnění a za užití násilí proti úřední osobě s následkem ublížení na zdraví.

6.4 Analýza dat

Ve výzkumu analyzujeme různé činitele, které by mohli způsobit obrat v životní dráze zkoumaného. Prvním krokem analýzy informací je tzv. transkripce údajů (lat. trans + scribere = přepsat, vylíčit). Jedná se o přepis mluveného slova do textové podoby, například v případě použití audionahrávky. V této práci jsme použili k zaznamenání odpovědí písemnou formu pomocí PC.

Dále je při zpracování dat nutné přistoupit k třídění a kategorizaci získaných výpovědí, protože verbální vyjádření jednotlivých dotazovaných se různí, a je proto potřeba tyto informace zobecnit. „*Vytvoření obecnějších kategorií různých variant výpovědí na tutéž otázku je tedy významnou součástí vyhodnocovacího procesu*“ (Pelikán, 2011, s. 123). Provedenou redukci informací lze nazvat i jako selektivní transkripci.

V následujícím textu analyzujeme odpovědi respondentů dle jednotlivých okruhů dílčích otázek a jejich podotázek.

1. DVO – Co předcházelo páchaní trestné činnosti?

Otázka zaměřená na dětství, vztah s rodiči, sourozenci a s vrstevníky a školní prospěch s cílem, zda se u našeho vzorku dotazovaných najde společný činitel, který přinesl zlomový bod v životní dráze recidivisty. Předpokládáme, že největší vliv na vývoj jedince má sociální prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá.

- Jaký jste měl vztah s rodiči, popřípadě se sourozenci?

Josef: „*S našima jsem měl normální vztah. Se sourozenci jsem si vždycky rozuměl, vždycky jsme drželi pohromadě.*“

Petr: „*S otcem jsem měl a stále mám skvělý vztah, s matkou nejsem v kontaktu, asi tak od roku 2007. Byla to chronická uklízečka, čtrnáct dní před vánocema jsme nesměli do obýváku, protože bylo uklizeno. S bratrem nejsem v kontaktu už asi dvacet let. Bratr je mladší o tři roky. Jako děti jsme spolu měly dobrý vztah. Byl jsem pro něj záštitou i šikanou. Ale po třetím*

nástupu do výkonu trestu se mnou přerušil kontakt. Už jsem pro něj nebyl přínos. Mám ještě nevlastní sourozence. Naši se rozvedli, když mně bylo devět. A otec se znovu oženil.“

Honza: *„Vždycky dobřej. Mám mladšího bráchu a ségru. Já jsem osvojenej – asi ve čtyřech letech.“*

Zdeněk: *„Žádný. Žili jsme jen s matkou a mladší ségrou. Matka je alkoholička, nikdy se o nás nestarala.“*

Jiří: *„Přátelský, skvělý.“*

- Souhlasíte s výchovnými metodami vašich rodičů? Používali rodiče tělesné tresty?

Josef: *„Jo. Myslím, že tresty byly spravedlivý. Ne, naši nás nikdy nebili.“*

Petr: *„Jednoznačně, tresty byly spravedlivé. Bil jsem bit, že jsem měl na nohách jelita, ale nebylo to nic platný.“*

Honza: *„Jó, tatka byl přísnější. Mamka ne, ona byla učitelka. Tělesné tresty se u nás moc nepoužívaly.“*

Zdeněk: *„Ne. Nepoužívaly.“*

Jiří: *„Bit jsem byl, ale málo.“*

- Vyskytla se v rodině závislost na alkohol?

Josef: *„Jo, otec i matka byli alkoholici.“*

Petr: *„Kromě dědečka, ne.“*

Honza: *„Ne.“*

Zdeněk: *„Ano, já.“*

Jiří: *„Ne.“*

- Byl někdo další z vaší rodiny ve vězení?

Josef: *„Bratr matky... a teď všichni bratránci.“*

Všichni ostatní dotazovaní odpověděli: *„Ne.“*

- Jaké jste měl dětství?

Josef: *„No naprosto skvělý. Měl jsem dostatek volnosti, scházeli jsme se s partou...“*

Petr: *„Krásný, táta se mi věnoval.“*

Honza: *„Dobrý.“*

Zdeněk: *„Dobrý.“*

Jiří: „*Dětství jsem měl krásný – pohádkový.*“

- Jaký jste měl ve škole prospěch? Měl jste potíže s dodržováním pravidel?

Josef: „*Já byl premiant třídy. Ale vždycky jsem měl potíže s dodržováním pravidel.*“

Petr: „*Na gymnáziu jsem měl prospěchové stipendium, průměr jsem neměl horší než 1,7; ale vyrazili mě. Na průmyslovce jsem měl problémy s docházkou, taky mě málem vyrazili.*“

Honza: „*No, na základce horší průměr. Na učilišti to bylo lepší, víc mě to bavilo. Dostal jsem nějaké poznámky, ale vážnější problémy s chováním jsem neměl.*“

Zdeněk: „*Prospěch jsem měl dobrý. Ne, neměl.*“

Jiří: „*Měl jsem vždycky vyznamenání a byl jsem vzorný žák.*“

- Jak jste vycházel s vrstevníky?

Josef: „*Dobře. Byl jsem lídr.*“

Petr: „*Skvěle, jsem extrovertní typ a vstřícný.*“

Honza: „*Normálně, v pohodě. S kámošema jsme chtěli zdrhnout do ciziny.*“ (smích)

Zdeněk: „*Dobře.*“

Jiří: „*Prostě vycházel....*“

- Byl jste někdy v dětství nebo během dospívání v léčebných, nápravných nebo jiných speciálních zařízeních?

Josef: „*Byl jsem třikrát v protialkoholní léčebně v Želivu. Vždycky jsem odešel před ukončením léčby. Takže teď už nemám nárok. Funguje to na principu třikrát a dost.*“

Petr: „*Určitě ne.*“

Honza: „*Ne.*“

Zdeněk: „*Ano, v protialkoholní léčebně. Ale nevydržel jsem tam. Už tam nepudu.*“

Jiří: „*Ne.*“

- Co předcházelo vaší trestné činnosti?

Josef: „*Nemakal jsem.....chlatal jsem. Vždycky, když jsem spáchal nějaký trestný čin, tak to bylo v opilosti. Sám nebo s kámošema.*“

Petr: „*Půjčil jsem si peníze a nestihnul jsem je vrátit. No a on na mě podal trestní oznámení, i když jsem mu je pak vrátil a on to oznámení nestáhnul.*“

Honza: „*Chytil jsem se špatný party. A chyběli mi peníze.*“

Zdeněk: „K tomu se nechci moc vyjadřovat. Pil jsem a potřeboval peníze.“

Jiří: „Nic. Sedím za řízení motorových vozidel a napadení úřední osoby.“

- Jaké zaměstnání jste vykonával před výkonem trestu.

Josef: „Většinou nic. Živil jsem se tak po různu. Někdy čorkama. Bydlel jsem u mámi, moc jsem toho nepotřeboval.“

Petr: „Pracoval jsem jako dělník ve fabrice, nějaké strojní práce a tak podobně.“

Honza: „Pracoval jsem jako pokrývač. Po vojně jsem dělal u bezpečnostní služby.“

Zdeněk: „Byl jsem demoliční dělník.“

Jiří: „Pokrývač.“

Tab. č. 8 – Přehled negativních faktorů, které mohou být příčinou páchaní trestné činnosti

Negativní faktory	Josef	Petr	Honza	Zdeněk	Jiří
Bez úplného rodinného zázemí				•	
Rozvod nebo rozchod rodičů	•	•			
Závislost na alkoholu v rodině	•	•			
Používání tělesných trestů					
Kriminalita v rodině	•				
Špatný prospěch ve škole					
Problémy s chováním, porušování pravidel	•	•	•		
Špatné vztahy s vrstevníky					
Léčebné, nápravné nebo jiné speciální zařízení	•			•	
Bez zaměstnání	•		•		
Co předcházelo VTOS – neochota přiznat si vlastní zodpovědnost za spáchaný TČ		•		•	•

2. DVO - Změnil pobyt jedince ve výkonu trestu odnětí svobody jeho osobnostní růst?

Respondent odpovídá na otázky týkající se jeho trestné činnosti, pobytu ve vězení, jeho postoji k programům zacházení a recidivu. Dále je dotazován, jakým způsobem ovlivnil pobyt ve VTOS jeho rodinné zázemí, osobnostní růst nebo se změnila jeho hodnotová orientace.

- Kolikrát jste byl ve výkonu trestu odnětí svobody a za jaký trestný čin jste byl odsouzen?

Josef: *„Celkem pětkrát a jednou jsem byl na vazbě. Krádeže vloupáním, podvod, lehké ublížení na zdraví, omezování osobní svobody, poškození cizí věci. Vždycky toho bylo víc, protože to spolu souvisí. Když máte vloupání, máte k tomu automaticky omezování osobní svobody a poškození cizí věci.“* (po chvíli mlčení) *„Vždycky, když jsem páchal trestňák, tak kým s plným vědomím, že dělám něco špatného a vždycky jsem se za to trochu styděl.“*

Petr: *„Třikrát. První trest jsem dostal, když mně bylo dvacet šest let. Odsoudili mě za „250“ – podvod. Měl jsem to na rok a po půlce mě pustili. Druhý trest jsem dostal za kráčení daně a cla. Za to jsem dostal devět let, ale stáhnul jsem to na pět a půl. Pustili mě na podmínku. Poslední trest, to jsem si šel odsedět podmínku. Přičetl se mi k tomu chlast za volantem a ublížení na zdraví.“*

Honza: *„Dvakrát. Odseděl jsem si rok ve Všehrdech, to mně bylo třicet. Za krádeže vloupáním, omezování osobní svobody a poškození cizí věci. Druhý trest jsem dostal za porušení podmínky, za to samý, dalo by se říct.“*

Zdeněk: *„Sedmkrát, všechno za krádeže.“*

Jiří: *„Celkem třikrát. Tak různě, řízení motorových vozidel, napadení úřední osoby...“*

- Pamatujete si, jakým programem jste ve výkonu trestu prošel?

Josef: *„Když jsem tam byl já, tak ty programy ještě moc nefungovaly. Pamatuji si vzdělávací program. Já sám jsem absolvoval pracovní program. Akorát ve Valdicích, tam jsem nemakal a odcházel jsem s dluhem. Doteď jsem to nesplatil.“*

Petr: *„Žádného programu jsem se nezúčastnil. Já jsem to nepotřeboval. Jo, byl mi přidělen minimální program.“*

Honza: *„Pracovní program.“*

Zdeněk: „*Jo, měl jsem ten základní program. Sociální pracovníce se mnou vedla pohovory proč a jak a hrál jsem šachy.*“

Jiří: „*Přesně si to nepamatuju, ale prošel jsem všechny programy.*“

- Myslíte si, že je důležité plnit aktivity zacházení?

Josef: „*Jednoznačně to má smysl. Pokud se má darebák přenaučit, je to záslužný. Ale myslím, že u nás je to Sisyfovská práce.*“

Petr: „*Ano, aby nezvlčeli parchanti. Já to nepotřebuju, já to umím sám.*“

Honza: „*Tak - utíkal čas.*“

Zdeněk: „*Ano, něco to člověku dá a rychlejc utíká čas.*“

Jiří: „*Jo, myslím, že je to užitečný.*“

- Změnil byste něco na programu zacházení?

Josef: „*Zájemové aktivity, ty tam byly..... asi sport, nebyly k tomu vhodné podmínky.*“

Petr: „*Není špatný, jenom není dostatečně radikální, přímočarý a jasný. Ti věznění to pochopí úplně jinak, vezmou si z toho jen to, co jim dá nějaký prospěch.*“

Honza: „*Zpřísnil. Ve vězení jsem se přiučil víc, než za co mě zavřeli.*“

Zdeněk: „*Ano. Měly by být důslednější. Někteří se tam chodí jen ulejt a sbírat plusové bodíky.*“

Jiří: „*Určitě ne.*“

- Projevily se činnosti, které jste v rámci aktivit programu zacházení vykonával ve vašem životě na svobodě?

Josef: „*Jo, když jsem pracoval, odcházel jsem bez dluhu.*“

Petr: „*Ne.*“

Honza: „*Ani ne.*“

Zdeněk: „*Ano. Pomohly mně k lepší orientaci.*“

Jiří: „*Ne.*“

- Myslíte si, že pobyt ve věznici změnil váš osobní rozvoj?

Josef: „*Jo, rozvoj špatným směrem. Další, co jsem se naučil je, jak páchat další činnost. Jak páchat chytřeji a lépe, aby mě nechytli.*“

Petr: „Pokud budu chtít, tak ano, pokud nebudu chtít, tak ne – co ještě neumíš, to se tam naučíš. Potkáváš se tam s lidmi, se kterými by ses normálně nesetkal.“

Honza: „Ne.“

Zdeněk: „Ano, člověk zde degeneruje.“

Jiří: „Vůbec ne.“

- Změnil vám pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody hodnotovou orientaci?

Josef: „Začala pro mě mít velkou cenu svoboda. Morálně jsem neřešil, čím se budu žít, až vylezu. Vždycky jsem kontaktoval kurátora a nechal si vyplatit tisícovku. Ale v době, kdy jsem seděl, se s námi moc nezabývali. Někteří odsouzení za kurátorem nechtějí jít, že nebudou žebrot a raději šli hned na čorku.“

Petr: „Ne, hodnotovou mám stále stejnou – čest a slovo.“

Honza: „Trošinku. Trochu víc jsem si vážil svobody a práce.“

Zdeněk: „Pobyt ve věznicích nic takového nedělá.“

Jiří: „Ne.“

- Jak se odvíjely vaše vztahy s rodinou a s přáteli během výkonu trestu odnětí svobody?

Josef: „Já jsem měl s rodinou vždycky dobré vztahy. Pokaždé mě přijali zpátky.“

Petr: „S otcem výtečně, měl pochopení, bral to dobře, s matkou standartně.“

Honza: „Mamka to nesla hodně špatně. Udělal jsem rodině ostudu. Nechtěla se mnou zprvu ani komunikovat. Teď už je to v pořádku.“

Zdeněk: „Vyprchali.“

Jiří: „Výborně, jsem vzorný syn.“

Tab. č. 9 – Negativní faktory, které mají vliv na správný průběh resocializace

Negativní faktory	Josef	Petr	Honza	Zdeněk	Jiří
Negativní postoj k programům zacházení					
Změna osobního rozvoje špatným směrem	•	•	•	•	
Program zacházení se v občanském životě neprojevil		•	•		•
Rozpadnutí rodinných a partnerských vztahů během VTOS	•	•		•	

3. DVO - Proč po propuštění na svobodu došlo k opakování trestného činu?

Tato otázka je zaměřená na zjištění příčin, které mohly být prediktorem opakování trestného činu. Zajímá nás, jak se propuštěný jedinec adaptoval na podmínky života na svobodě a zda využil některé ze služeb postpenitenciární péče.

- Co pro vás bylo nejtěžší po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody?

Josef: „*Asi nic. Nedělal jsem si s ničím velkou hlavu. Práci jsem si nehledal, vždycky jsem si došel ke kurátorovi pro tisícovku a šel za kámošema do hospody.*“

Petr: „*Poprat se s tím, že už nemám nikoho za zády. Často se mi stávalo, že jsem čekal přede dveřmi, až mi je otevřou.*“ (smích)

Honza: „*Návrat zpátky. Hodně se toho za ty tři roky změnilo, hodně jsem byl dezorientovaný, i když nás na to připravovali..... Moje první cesta vedla na pivo.*“

Zdeněk: „*Styk s úřady.*“

Jiří: „*Nic.....jsem dobře zabezpečenej.*“ (smích)

- Znáte služby postpenitenciární péče? Využil jste je někdy?

Josef: „*Znám. Ne, jen jsem si došel pro tu tisícovku.*“

Petr: „*Znám, ale nikdy jsem je nevyužil. S ohledem na svůj intelekt jsem nepovažoval za důležité je potřebovat.*“

Honza: „*Neznám. Ale po výkonu jsem se musel dostavit ke kurátorovi, který mně vyplatil nějaké peníze do začátku, a dostal jsem nějaké nabídky práce.*“

Zdeněk: „*Ne.*“

Jiří: „*Ne a neznám.*“

- Jak si myslíte, že vás okolí hodnotilo, popřípadě hodnotí jako osobu propuštěnou z výkonu trestu odnětí svobody?

Josef: „*Lidi, s kterýma jsem se stýkal, mě nijak nehodnotili.*“

Petr: „*Úplně normálně..... tak nedávám to na odív.*“

Honza: „*Dřív se na to pohlíželo špatně. Pak jsem narazil na pána, který znal moji minulost, přesto mě zaměstnal a dělám pro něj dodnes.*“

Zdeněk: „*Jak kdy a jak kdo, ale zásadní problém jsem neměl.*“

Jiří: „*Bez problémů.*“

- Měl jste potíže uplatnit se na trhu práce po propuštění z VTOS?

Josef: „Nikdy jsem se moc nesnažil si práci najít. Až později, po posledním výkonu jsem si začal hledat práci a to jsem zjistil, že to není tak jednoduchý.“

Petr: „Nikdy jsem neměl problémy najít si práci. Nikdy jsem nebyl bez práce dýl než měsíc.“

Honza: „Tak určitě jsem narážel na to, že mě nechtěli zaměstnat kvůli tomu, že jsem byl v kriminále. Až pak jsem potkal svého zaměstnavatele.“

Zdeněk: „Jak kdy. Někdy mě odmítli, někdy přijali.“

Jiří: „Jako pokrývač jsem nikdy neměl problém.“

- Proč jste se po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody vrátil k trestné činnosti?

Josef: „Nikdy jsem si nehledal jiné kamarády. Vždycky jsem se vrátil do stejné party, nesnažil jsem se, byl jsem závislý na alkoholu. Většinu mých trestňáků vyprovokoval alkohol.“

Petr: „Nepáchal jsem úmyslně, snad kromě toho druhého trestu. Byla to souhra okolností.“

Honza: „Měl jsem půjčky, dluhy, exekuce.....když je člověk na dně, tak šáhne po tom, co dělal.....protože je to pro něj nejjednodušší.“

Zdeněk: „Neviděl jsem jinou možnost.“

Jiří: „Řízení se mi nezdá jako trestný čin.“

- Domníváte se, že se vrátíte k trestné činnosti?

Josef: „Ne...vždycky, když jsem se vycházel z výkonu, jsem se dušoval, že už se tam nikdy nevrátím.“

Petr: „Proč? Jsem teď spokojenej, nemám důvod.“ (odmlka) „Kvůli kriminálu jsem přišel o rodinu, o barák...“

Honza: „Jednu dobu jsem byl bez peněz a bez práce a dostal jsem podmínku za pokus o vloupání, takže nevím, možná, kdybych se dostal do stejné situace. Ale nerad bych.“

Zdeněk: „Ne.“

Jiří: „Nerad bych.“

- Co děláte (uděláte) proto, abyste se nevrátil?

Josef: „Vyhýbám se alkoholu.“

Petr: „Prostě nepáchám.“

Honza: „Sekám dobrotu.“

Zdeněk: „Snažím se udržet vztahy s lidmi, kteří mně pomohou.“

Jiří: „Nekoupím si vůz.“

- Máte stejný smysl života jako před výkonem trestu a jak se vám případně změnil?

Josef: „No tak určitě, ten smysl života je jiný. Dřív jsem ho viděl v chlastu a kamarádech. Ted' mám rodinu, nepiju a pracuju.“

Petr: „Ne. Nechci se vrátit do kriminálu, takže jsem spoustu věcí přehodnotil. Mám ted' práci, přítelkyni, jsem spokojený.“

Honza: „Částečně jo. Vlastní rodinu nemám, ale mám dobrou kamarádku s dítětem. Máme dobrý vztah. Pomáhám jí, s holkou si hraju, chodím s ní ven a tak.“

Zdeněk: „No tak v kriminále se člověku změní život úplně.“

Jiří: „Smysl života je stejný, nijak se nezměnil.“

Tab. č. 10 – Negativní faktory ovlivňující úspěšnou reintegraci, a které mohou mít vliv na opakování trestného činu

Negativní faktory	Josef	Petr	Honza	Zdeněk	Jiří
Překážky ovlivňující úspěšnou reintegraci po propuštění z VTOS		•	•	•	
Nulové povědomí, nevyužití postpenitenc. péče (jiné, než vyplacení fin.h.)	•	•		•	•
Negativní hodnocení od společnosti			•		
Nízká schopnost adaptace na život na svobodě, která vedla k recidivě	•		•	•	
Nezaložení prokreační rodiny	•		•	•	•
Problémy spojené s uplatněním na trhu práce	•		•		
Závadové party, kamarádi	•		•	•	

6.5 Vyhodnocení a interpretace dat

Vyhodnocení a interpretace dat je závěrečnou etapou výzkumu. Jedná se o zpracování materiálu do formulace teoretických poznatků a jejich interpretace. Dává prostor pro

prezentaci zpracovaných dat. „*Interpretace znamená vyhodnocení a vysvětlení*“ (Gavora, 2010, s. 169). Završením výzkumu je zpracování výzkumné správy.

Tento výzkum je proveden s cílem odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, a to, jaké faktory v životě respondentů mají vliv na opakování páchaní trestné činnosti? Na základě informací získaných z polostrukturovaného dotazníku si zodpovíme i DVO.

První DVO je zaměřená na život před výkonem trestu odnětí svobody:

- Co předcházelo vaší trestné činnosti?

Čtyři z pěti dotazovaných uvádějí dobré rodinné zázemí, průměrný až výborný vztah s rodiči, případně se sourozenci. Dětství v úplné rodině prožili tři z nich a pouze jeden byl adoptovaný. Všichni na dětství vzpomínají rádi. V žádné rodině neprobíhaly těžší tělesné tresty. Závislost na alkoholu se vyskytla ve třech rodinách, zatímco kriminalita v širší rodině se vyskytla pouze v jednom případě. Většina měla ve škole průměrný až výborný prospěch, dokončili střední školu, měli menší problémy s chováním nebo dodržováním pravidel (poznámky). S vrstevníky vycházeli všichni dobře. Nikdo nebyl v dospívání v žádném nápravném nebo speciálním zařízení. Jeden dotazovaný uvádí, že byl v rané dospělosti v léčebném zařízení pro odvykání závislosti na alkoholu a návykových látkách.

Z těchto údajů lze vyčíst, že nikdo z nich neměl v dětství a v dospívání vážnější výchovné problémy. Zlomový bod v jejich životě každý hodnotí jinak. Pouze dva připouští, že na uvěznění mají svůj podíl a jsou ochotni nést si důsledky svých vlastních činů.

Celkově se dá vyhodnotit, že všichni dotazovaní uvádějí dobré sociální zázemí, čtyři pochází původně z úplných rodin, ale rodin disharmonických, později se rozpadajících.

Druhá dílčí otázka se zabývá postojem k programům zacházení, které mohou ovlivňovat resocializaci:

- Změnil pobyt jedince ve výkonu trestu odnětí svobody jeho osobnostní růst?

Čtyři dotazovaní odpověděli, že výkon trestu odnětí svobody mělo negativní dopad na osobní růst. Uvádějí, že si rozšířili vědomosti o další trestné činnosti a přiučili se, jak páchat lépe, aby příště nebyli dopadeni. K programům zacházení nezažal nikdo negativní postoj

a považují ho za důležitý. Někteří by dokonce program zacházení zpřísnili. Nicméně z výpovědí vychází, že si odsouzení nemyslí, že by programy měly nějaký významný podíl na jejich začlenění do společnosti. Josefa pozitivně zhodnotil, že zásluhou programu zaměstnání opustil vězení bez dluhů a Zdeňkovi pomohl k lepší orientaci v životě na svobodě. Tři dotazovaní přiznávají, že nástup do VTOS nepříznivě ovlivnil vztahy s rodinou a přáteli. Petrovi se v průběhu třetího výkonu trestu rozpadla rodina, Honzova maminka jeho uvěznění nesla těžce a Zdeněk uvádí, že jeho vztahy zcela vyprchaly.

Celkově bych shrnula, že pobyt ve vězení má na odsouzené a jejich rodiny jednoznačně negativní dopad, osobnostní růst se rozvíjí špatným směrem, programy zacházení nejsou dostatečně účinné a všechny tyto faktory tvoří překážku k úspěšné resocializaci odsouzených.

Třetí dílčí otázka zkoumá schopnost reintegrace na život na svobodě:

- Proč po propuštění na svobodu došlo k opakování trestného činu?

Tři dotazovaní se setkali s určitými překážkami po propuštění z VTOS. Jednalo se o dezorientaci v novém prostředí, problémy spojené se samostatností a spolehnutím se sám na sebe, komunikace s úřady, někteří se setkali s negativním hodnocením od okolní společnosti nebo s problémy s uplatněním na trhu práce. Nízká schopnost adaptace na život na svobodě, projevující se nevlídností nebo neschopností začlenit se do běžného života vedla k recidivě, se projevila ve třech případech. Někteří popisují nezáměr svůj život jakkoli měnit, zdůvodňují svoji recidivu tím, že se po propuštění vrátili do stejného života a party známých. Někteří opakovali svoji trestnou činnost, protože neviděli jinou možnost, jak překonat překážky spatřující ve své nezaměstnanosti a zadluženosti. Za opravdu velký problém považují nulové povědomí o postpenitenciární péči. Tuto informaci získanou výzkumem mně potvrdila i kurátorka pro dospělé pro obec s rozšířenou působností. Z odpovědí se dá analyzovat, že odsouzení vědí, že si po propuštění mohou zajít za kurátorem, který jim vyplatí minimální částku na nejnnutnější výdaje, ale další jeho služby nevyužívají. Josef uvedl, že někteří nenavštíví kurátora vůbec. Za povšimnutí stojí, že čtyři z pěti dotazovaných dosud nezaložili prokreační rodinu, což bych považovala za jeden z důležitých faktorů způsobující recidivu, protože svobodní jedinci mají zodpovědnost především jen sami za sebe.

Z uvedeného vyplývá, že mezi nejdůležitější ukazatele opakování trestné činnosti se řadí negativní působení vězení na osobnost jedince, návrat do vyjetých kolejí a ke svým starým přátelům a neochota změnit svůj dosavadní způsob života, vysoká zadluženost, nezaměstnanost, různé druhy závislostí, nezájem o postpenitenciární péči a nekvalitní sociální zázemí.

Marešová a kol. (2011) získali ze svého výzkumu poznatky, které jsou shodné s některými výsledky výzkumu provedeného v této bakalářské práci, což je dobrým ukazatelem validity. Kolektiv autorů prezentují, že většina recidivistů pochází původně z úplných, ale disharmonických rodin, které se časem rozpadají, uvnitř širší rodiny se častěji vyskytuje kriminalita. Výrazně převládají recidivisté nesezdaní, žijící u rodičů, případně s partnerkou u ní v bytě. Zřetelné je krátké období mezi prvním odsouzením a spácháním dalšího trestného činu. Motivace recidivistů v majetkové kriminalitě souvisí s potřebou získání finančních prostředků. Společným znakem je neschopnost a neochota nést důsledky svých činů.

ZÁVĚR

Výsledkem bakalářské práce je vzhled do problematiky kriminální činnosti a její recidivy, poskytuje přehled o činnosti penitenciární a postpenitenciární péče, čímž se podařilo splnit cíl práce. V teoretické i praktické části jsme jmenovali příčiny vzniku kriminality a kriminální recidivy a odpověděli jsme na hlavní výzkumnou otázku. Psaním této práce jsem si potvrdila domněnku, že jde o téma široké a obsahově zajímavé a zpracováním tématu jsem si prohloubila znalosti v dané oblasti. Získané poznatky mohou být inspirací pro další zpracovávání dané problematiky a jeho výzkumu.

Z bakalářské práce vyplývá, že faktorů způsobujících opakování trestné činnosti je mnoho, některé působí ve vzájemné interakci, některé působí odděleně, ale neexistuje žádný jednotný vzorec nebo schéma, podle kterého by pachatelé recidivovali. Úhrnem jsme se z empirické části dozvěděli, že všichni dotazovaní uvádějí dobré sociální zázemí, většina pochází původně z úplných rodin, později se rozpadajících. V širších rodinách se vykytovaly některé patologické jevy, jako je závislost na alkoholu a kriminalita, ale nikdo ze zkoumaného vzorku neuvedl, že by se u nich užívaly nepřiměřené tělesné tresty. Většina z dotazovaných byla výbornými žáky s dobrými výsledky a jen s drobnými kázeňskými přestupky. Pobyt ve vězení většinou vnímaly negativně, popisují rozvoj osobnosti špatným směrem a rozpadnutí rodiny a sociálních vztahů. Postoj k programům zacházení mají kladný, ale většina si myslí, že nejsou v praxi účinné. Dotazovaní přiznávají určité adaptační problémy po návratu do občanského života, jako jsou zadluženost, nezaměstnanost nebo jim brání nějaká z druhů závislostí. Někteří uvádějí, že po propuštění nejevili zájem o následnou péči ani jinou pomoc a raději se vrátili ke svému zažitému a pro ně jednoduchému způsobu života. V tom bych spatřovala jeden ze zásadních problémů recidivy. Pokud bude návrat do zaběhnutého života pro pachatele jednodušší, než start nové životní dráhy nebo nebudou dost motivovaní, aby byli ochotní překonat jisté nepohodlí plynoucí se změnou životního stylu, nebude reintegrace úspěšná.

Nejlepší způsob, jak eliminovat recidivu, je nepáchat trestnou činnost. Tomu se nedá úplně zabránit, protože zločin existuje jako lidstvo samo, ale společnost může na minimalizaci kriminality pracovat pomocí primární a sekundární prevence. Ze svého pohledu bych největší

důležitost přikládala sekundární prevenci, která je zaměřena na přímou pomoc ohroženým dětem a jejich rodinám.

Co dělat, když už ke spáchání trestné činnosti přeci jen dojde? Společnost vyžaduje potrestání pachatele a výkon trestu odnětí svobody je často jediným prostředkem, jak společnost účinně ochránit před zločincem. Je však vhodné používat trest výkonu odnětí svobody pokaždé jako jediný adekvátní trest, když víme, že pobyt ve vězení má neblahé účinky na osobnost jedince, ve své zločinnosti se ještě více zdokonalují a návrat do života na svobodě je pro ně zátěžová situace, kterou často nezvládají? Přikláníla bych se k častějšímu řešení využití alternativních trestů a podmíněčného odsouzení, kdy pachatelé nejsou izolováni od sociálních vztahů, jejich partnerské a rodinné vazby nejsou zprerušeny, neztratí zaměstnání a mají tak možnost splácet dluhy vzniklé trestnou činností a nevznikají jim další spojené s pobytem ve VTOS. Tím, že nebudou uvězněni, ale zůstanou na svobodě, musí převzít zodpovědnost za spáchaný čin, zatímco uvězněním se této zodpovědnosti zbavují.

„A priori tvrdit, že člověk musí být odříznut od společnosti, jelikož představuje absolutní zlo, je totéž jako říkat, že společnost představuje absolutní dobro. Tomu dnes nikdo doopravdy nevěří.“

(Albert Camus, 1913-1960)

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ČEPELÁK, J. *Penitenciární psychologie*. 1. díl. Praha: Správa Sboru nápravné výchovy, 1982.

ČERNÍKOVÁ, V. a kol. *Prekriminalita a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná výchova*. Praha: Policejní akademie ČR, 2002. 149 s.

ČERNÍKOVÁ, V. a kol. *Sociální ochrana, terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 244 s. ISBN 978-80-7380-138-0.

ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 439s. ISBN 978-80-7380-213-4.

FARRINGTON, K. *Svět za mřížemi. Šokující pohled do skrytého světa zločinu a trestu, plného korupce, sadistických trestů, obchodů s drogami a vražd vězňů*. Víkend, 2009. 208 s. ISBN 978-80-7433-009-4.

FISHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie. Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2. vyd. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.

HANUŠ, B. *Primární základy penologie*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola J.A. Komenského s.r.o., 2005. 95 s. ISBN 80-86723-14-3.

HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. 776 s. ISBN 978-80-7367-569-1.

JANDOUREK, J. *Sociologie zločinu. Proč lidé vraždí a jezdí na černo*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. 176 s. ISBN 978-80-262-0026-0.

KRAUS, B.; HRONCOVÁ, J. a kol. *Sociální patologie*. 2. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. 325 s. ISBN 978-80-7435-080-1.

KUCHTA, J.; VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2005, 568 s. ISBN 80-7179-813-4.

MAŘÁDEK, V. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*. 1. vyd. Opava: Ing. Vavrla Pavel, 2000. 75 s.

MAŘÁDEK, V. *Výkladový slovník penologie*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2003. 142 s. ISBN 80-7042-256-4.

MEZNÍK, J. a kol. *Základy penologie*. Brno: Masarykova Univerzita, 1995. ISBN 80-210-1248-X.

MIOVSKÝ, M. et al. *Vězeňství a nelegální drogy. Sborník textů z oblasti užívání nelegálních návykových látek ve věznicích*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády ČR, 2003. ISBN 80-86734-03-X.

NETÍK, K.; NETÍKOVÁ, D. *Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky*. 1. vyd. Praha: UK, Ústav kriminalistiky Právnické fakulty University Karlovy, 1994, 69 s. ISBN 80-7066-518-1.

NETÍK, K.; NETÍKOVÁ, D.; HÁJEK, S. *Psychologie v právu: Úvod do forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: Beck, 1997, 140 s. ISBN 80-7357-026-02.

NOVOTNÝ, O.; ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie*. 3. vyd. Praha: ASPI, 2008. 528 s. ISBN 978-80-7357-377-5.

PELIKÁN, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 2. vyd. Praha: UK, Karolinum, 2011. 270 s. ISBN 978-80-246-1916-3.

PETRÁČKOVÁ, V.; KRAUS, J. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1995, 650 s.

RASZKOVÁ, T.; HOFERKOVÁ, S. *Kapitoly z penologie II*. 1. vyd. Hradec Králové: UHK, Gaudeamus, 2014. 184 s. ISBN 978-80-7435-378-9.

RIEGER, Z. *Návrat k rodině domů*. 1. Vyd. Praha: Portál, 2009. 108 s. ISBN 978-80-7367-544-8.

SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*. 1. vyd. Liberec: TU, 2007. 80 s. ISBN 978-80-7372287-6.

SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie I. díl. Úvod do teorie trestu a trestání*. 1. vyd. Liberec: TU, 2007. 57 s. ISBN 978-80-7372-203-6.

SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie II. díl. Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. 1. vyd. Liberec: TU, 2007. 77 s. ISBN 978-80-7372-204-3.

SUCHÝ, O. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon*. Praha: Leges, 1991, 84 s. ISBN 80-85638-02-9.

ŠTERN, P.; OUŘEDNÍČKOVÁ, L.; DOUBRAVKOVÁ, D. *Probace a mediace. Možnosti řešení trestných činů*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. 216 s. ISBN 978-80-7367-757-2.

ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 1. vyd. Praha: Armex, 2007. 148 s. ISBN 978-80-86795-48-5.

TOMÁŠEK, J. *Úvod do kriminologie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. 216 s. ISBN 978-80-247-2982-4.

TRESTNÍ PŘEDPISY, ÚZ 2014, č. 1006. Ostrava: Nakladatelství Sagit, 2014. ISBN 978-80-7488-032-2.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.

SEZNAM DALŠÍCH ZDROJŮ:

BIEDERMANOVÁ, E., PETRAS, M. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. [cit. 2015-02-22]. ISBN 978-80-7338-115-8. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/390.pdf>.

CEJP, M. et al. *Crime from the perspective of criminologists* [online] Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, s. 19-43 [cit. 2015-02-23]. ISBN 978-80-7338-116-5. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/391.pdf>.

Český statistický úřad [online]. Aktualiováno dne 18.3.2015 [cit. 2015-03-23]. Přístup z: <https://www.czso.cz/csu/czso/domov>.

České vězeňství. Čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci 2/2010. *Spolupráce s Romodromem* [online]. Vězeňská služba ČR, 2010 [cit. 2015-03-04]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/ke-stazeni-112/ceske-vezenstvi-1223/ceske-vezenstvi-2010>.

Evropská vězeňská pravidla. Rada Evropy, Strasbourg, 1991, s. 4-5; *Evropská vězeňská pravidla*. Doporučení Rec (2006) 2 Výborů ministrů členských států Rady Evropy k Evropským vězeňským pravidlům. Příloha časopisu *České vězeňství*, 2006, č. 1.

HENDRYCH, I. *Možný přínos teorií sociální práce pro klienty po výkonu trestu odnětí svobody*. Sociální práce 2/2012. Sociální práce s pachateli trestných činů [online]. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské univerzity, 2012 [cit. 2014-11-25]. Přístup z: <http://www.socialniprace.cz/index.php?sekce=2>

HENDRYCH, D. *Právníký slovník*. 3. vyd. Praha: Beck, 2009. Cit. dle MAREŠOVÁ, A. a kol. *Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. [cit. 2014-12-28]. ISBN 978-80-7338-119-6. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html#p2011>

Institut pro kriminologii a sociální prevenci [online]. [cit. 2015-03-04]. Přístup z: <http://www.ok.cz/iksp/onas.html>.

KUJEVSKÁ, L.; DUNDROVÁ, M. *Penitenciární sociální práce před propuštěním odsouzeného na svobodu*. Sociální práce 2/2012. Sociální práce s pachateli trestných činů [online]. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské univerzity, 2012 [cit. 2014-11-25]. Přístup z: <http://www.socialniprace.cz/index.php?sekce=2>

MAREŠOVÁ, A. a kol. *Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. [cit. 2014-12-28]. ISBN 978-80-7338-119-6. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html#p2011>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Prevence* [online]. c 2015 [cit. 2015-03-04]. Přístup z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/prevence>.

Policie České republiky. *Statistické přehledy kriminality za rok 2014* [online]. c 2015 [cit. 2015-03-04]. Přístup z: <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

Předpis č. 345/1999 Sb., Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody [online]. c 2010-2015 [cit. 2015-03-11]. Přístup z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-345>.

ROZŠAFNÁ, M. *Pomáhá propuštěným. Klausova amnestie nebyla úspěšná, ani promyšlená, říká*. Lidovky.cz [online]. c 2015 [cit. 2015-04-08]. Přístup z: http://www.lidovky.cz/tiskni.aspx?r=1n_domov&c=A141230_224031_1n_domov_rof

SUCHÝ, O. *Recidiva*. Komparativní studie. Praha: VÚK 1971. 222 s. Cit. dle MAREŠOVÁ, A. a kol. *Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. [cit. 2014-12-28]. ISBN 978-80-7338-119-6. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html#p2011>.

System včasné intervence v České republice [online]. c 2015 [cit. 2015-0313]. Přístup z: <http://www.prevencekriminality.cz/projekty/overene-projekty-upr/system-vcasne-intervence/>

Vězeňská služba České republiky. *Měsíční statistické hlášení za únor 2015* [online]. Aktualizováno dne 10.3.2015 [cit.2015-03-11]. Přístup z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/mesicni-statisticke-hlaseni-1233/mesicni-statisticke-hlaseni-pro-rok-2015>

Vězeňská služba České republiky. *Statistická ročenka Vězeňské služby za rok 2013* [online]. [cit.2015-02-02]. Přístup z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/>

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů [online]. c 2010-2015 [cit. 2015-03-11]. Přístup z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-169>.

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě ČR [online]. c 2010-2015 [cit. 2015-03-13]. Přístup z: <http://www.pmscr.cz/poslani-a-cile/>

Příloha

Přepis vybraného rozhovoru.

T: Kolik je Vám let?

J: „Čtyřicet čtyři.“

T: Jaký je váš rodinný stav?

J: „Jsem svobodný. V současné době žiju s přítelkyní, ta má jedno dítě.“

T: Vy osobně máte nějaké děti?

J: „Ne, nemám.“

T: Jaké je vaše nejvyšší dokončené vzdělání?

J: „Jsem vyučený mechanik - zámečnick pro kolejová vozidla.“

T: Jaký jste měl vztah s rodiči a se sourozenci?

J: „S našima jsem měl normální vztah. Se sourozenci jsem si rozuměl, vždycky jsme drželi pohromadě.“

T: Souhlasíte s výchovnými metodami vašich rodičů?

J: „Jo, myslím, že tresty byly spravedlivé. Naši nás nikdy nebili.“

T: Vyskytla se u vás v rodině závislost na alkohol?

J: „Jo, otec i matka byli alkoholici.“

T: Byl někdo další z vaší rodiny ve vězení?

J: „Bratr matky...a nyní všichni bratřenci.“

T: Jaké jste měl dětství?

J: „No naprosto skvělý. Měl jsem dost volnosti, scházeli jsme se s partou....“

T: Jaký jste měl ve škole prospěch?

J: „*Já byl premiant třídy. Ale vždycky jsem měl potíže s dodržováním pravidel.*“

T: Jak jste vycházel s vrstevníky?

J: „*Byl jsem lídr.*“

T: Kolikrát jste byl ve výkonu trestu odnětí svobody?

J: „*Celkem pětkrát. A jednou jsem byl na vazbě.*“

T: Jaké jste vykonával zaměstnání před výkonem trestu?

J: „*Většinou nic. Moje poslední zaměstnání bylo v truhlárně.*“

T: Bavilo vás to?

J: „*Jo, ale neplatili mi.*“

T: Co děláte teď?

J: „*Mám domluvenou práci v zahraničí. Ve Švédsku.*“

T: Z čeho jste byl živ, když jste nepracoval?

J: „*Tak porůznu. Většinou jsem se živil čorkama.*“

T: Za jaký trestný čin jste byl odsouzen?

J: „*Krádeže vloupáním, podvod, lehké ublížení na zdraví, omezování domovní svobody, poškození cizí věci....vždycky toho bylo víc, protože to spolu souvisí.*“

T: Co předcházelo páchání vaší trestné činnosti?

J: „*Nemakal jsem....chlatal jsem. Vždycky jsem něco vykradl v opilosti.*“

T: Na jakou dobu jste byl odsouzen?

J: „*Celkem sedm let. Ten poslední trest byl nejdelší, to bylo dvacet šest měsíců. První trest trval půl roku, to bylo v roce 1992, bylo mi dvacet dva let. V roce 1993 jsem seděl v Hradci Králové na Pouchově, to bylo asi na deset měsíců. Pak jsem byl v Pardubicích, to když jsem se nevrátil z dovolenky. Potom ještě rok ve Stráži pod Ralskem, dvakrát jsem byl v Ostrově*“

nad Ohří, celkem asi tak na jeden a půl roku. Poslední trest jsem si odseděl v roce 2000 ve Valdicích. A ve vazbě jsem byl na Mírově, to bylo v 97.“

J (po chvilce odmlčení): *„Vždycky, když jsem páchal trestňák, tak s plným vědomím, že dělám něco špatného a vždycky jsem se za to trochu styděl.“*

T: Pamatujete si, jakým programem zacházení jste ve výkonu trestu prošel?

J: *„Když jsem tam byl já, tak ty programy ještě moc nefungovaly. Pamatuju si vzdělávací program. Já sám jsem absolvoval pracovní program. Akorát ve Valdicích, tam jsem nepracoval a odcházel jsem s dluhem. Doted' jsem to nesplatil.“*

T: Myslíte si, že je důležité plnit aktivity programu zacházení?

J: *„Jednoznačně to má smysl. Pokud se má darebák přenaučit, je to záslužný. Ale myslím, že u nás je to sisyfovská práce.“*

T: Projevily se činnosti, které jste v rámci aktivit programu zacházení vykonával ve vašem životě po propuštění?

J: *„Jo, když jsem pracoval a odcházel bez dluhu, bylo to dobré na psychiku.“*

T: Jak jste nakládal s volným časem?

J: *„Ve volném čase jsem hodně četl a hrál šachy. Třeba jsme vyrobili šachy z chleba. Naučil jsem se od spoluvězně vázat knih. To bylo na vazbě.“*

T: Změnil byste něco na programu zacházení?

J: *„Zájmové aktivity ty tam byly...asi sport, nebyly k tomu vhodné podmínky.“*

T: Myslíte si, že zaměstnanci Vězeňské služby se snažili, abyste zvládnul přechod do občanského života?

J: *„No asi jó. Dělali ty programy a ty mně připadaly důležité.“*

T: Myslíte si, že pobyt ve věznici změnil váš osobní rozvoj?

J: *„Jo, rozvoj špatným směrem. Další, co jsem se tam naučil je, jak páchat další činnost. Jak páchat chytřeji a lépe, aby mě nechytily.“*

T: Změnil Vám pobyt ve výkonu trestu hodnotovou orientaci?"

J: „Začala pro mě mít velkou cenu svoboda. Morálně jsem neřešil, čím se budu živit, až vylezu. Vždycky jsem kontaktoval kurátora a nechal si vyplatit tisícovku. Ale v době, kdy jsem seděl, se s námi moc nezabývali. Někteří odsouzení za kurátorem nechtěli jít, že nebudou žebrot a raději šli hned na čorku.“

T: Jak se odvíjely vaše vztahy s rodinou a přáteli během vašeho výkonu trestu?

J: „Já jsem měl s rodinou vždycky dobré vztahy.“

T: Co pro vás bylo nejtěžší po propuštění z výkonu trestu?

J: „Asi nic. Nedělal jsem si s ničím velkou hlavu. Práci jsem si nehledal, vždycky jsem si došel ke kurátorovi pro tisícovku a šel za kámošema do hospody.“

T: Znáte služby postpenitenciární péče? Využil jste je někdy?

J: „Znám. Ne, jen jsem si došel pro tu tisícovku.“

T: Jak si myslíte, že vás okolí hodnotilo, popřípadě hodnotí jako osobu propuštěnou z výkonu trestu odnětí svobody?

J: „Lidi, s kterýma jsem se já stýkal, mě nijak nehodnotili.“

T: Domníváte se, že se vrátíte k trestné činnosti?

J: „Ne ... vždycky, když jsem vycházel z výkonu, jsem se dušoval, že už se nikdy nevrátím.“

T: Tak proč se po propuštění z výkonu trestu vrátil k trestné činnosti?

J: „Nikdy jsem si nehledal jiné kamarády. Vždycky jsem se vrátil do stejné party, nesnažil jsem se, byl jsem závislý na alkoholu. Většinu mých trestňáků vyprovokoval alkohol.“

T: Co děláte proto, abyste se nevrátil?

J: „Vyhýbám se alkoholu.“

T: Máte stejný smysl života jako před výkonem trestu a jak se vám případně změnil?

J: *„No tak určitě ten smysl života je jiný. Dřív jsem viděl smysl života v chlastu. Ted' mám rodinu, nepiju a pracuju.“*